

2022

SIA "AC Konsultācijas"

Pakalpojums "Metodikas un izglītības programmu izstrāde"

Iepirkuma numurs: SIVA 2022/3/ANM

1. nodevums: Sākotnējās jomas izpētes ziņojums

2022. gada 26. augusts

SATURS

IZMANTOTIE TERMINI UN SAĪSINĀJUMI	3
IEVADS.....	5
1. EIROPAS APRŪPĒTĀJU ASOCIĀCIJAS IZSTRĀDĀTĀS VADLĪNIJAS UN GALVENIE UZSTĀDĪJUMI.....	8
2. ĪSS PĀRSKATS PAR APLŪKOTO VALSTU PIEREDZI	11
2.1 Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste	15
2.2 Somijas Republika.....	16
2.3 Norvēģijas Karaliste	18
2.4 Zviedrijas Karaliste	19
2.5 Vācijas Federatīvā Republika.....	21
2.6 Lietuvas Republika.....	21
2.7 Latvijas Republika.....	23
2.8 Kopsavilkums.....	23
3. NEFORMĀLO APRŪPĒTĀJU PROBLĒMAS UN VAJADZĪBAS LATVIJĀ	25
4. IZGLĪTĪBAS UN ATBALSTA PROGRAMMĀ NEFORMĀLAJIEM APRŪPĒTĀJIEM IEKĻAUJAMĀS ZINĀŠANAS UN PRASMES.....	31
5. IZGLĪTĪBAS UN ATBALSTA PROGRAMMAS ĪSTENOŠANĀ IESAISTĀMIE SPECIĀLISTI.....	46
6. IZGLĪTĪBAS PROGRAMMAS SATURA APGUVEI IETEICAMĀIS METODISKAIS NODROŠINĀJUMS.....	56
KOPSAVILKUMS UN IETEIKUMI TĀLĀKAI METODIKAS UN IZGLĪTĪBAS PROGRAMMAS IZSTRĀDEI, APMĀCĪBĀM.....	62
IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS	66
PIELIKUMI	69
1. pielikums. Fokusgrupas diskusijas vadlīnijas.....	69
2. pielikums. Aptaujas anketa.....	70

IZMANTOTIE TERMINI UN SAĪSINĀJUMI

Saīsinājumi

ES – Eiropas savienība

EEZ – Eiropas Ekonomiskā zona

FT – funkcionāli traucējumi

GRT – garīga rakstura traucējumi

LM – Labklājības ministrija

NA – neformālie aprūpētāji

NVO – nevalstiskā organizācija

SIVA – Sociālās integrācijas valsts aģentūra

VDEĀVK - Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija

VISC – Valsts izglītības satura centrs

VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

Termini

Aprūpes saņēmējs, aprūpējamais – persona ar FT, kurai neformālais aprūpētājs sniedz atbalstu, aprūpē.

“Atelpas brīža” pakalpojums – īslaicīgs diennakts sociālās aprūpes pakalpojums personām ar invaliditāti un smagiem funkcionāliem traucējumiem, atslogojot ģimenes un piederīgos no aprūpes un/vai audzināšanas pienākumu veikšanas.¹

Formālais aprūpētājs – kvalificēts sociālās aprūpes nozares speciālists, kurš veic klientu aprūpi, palīdz personām, kuras pašas nevar un/vai nav spējīgas sevi aprūpēt.

Funkcionālais traucējums - slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisīts fiziska vai garīga rakstura traucējums, kas ierobežo personas spējas strādāt, aprūpēt sevi un apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā.²

Garīga rakstura traucējumi – intelektuālas attīstības traucējumi un psihiskas saslimšanas.

Ilgstošās sociālās aprūpes pakalpojums / pakalpojums institūcijā - Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi institūcijā atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. panta 6.punktam.³

Kompetence – nepieciešamās zināšanas, profesionālā pieredze, izpratne kādā noteiktā jomā, jautājumā un prasme zināšanas un pieredzi izmantot konkrētā darbībā.⁴

Modulārā programma / modulis – mācību kursa relatīvi autonoma daļa, kas balstās uz mērķi, kas izglītojamajam ir jāsasniedz. Modulis - patstāvīga sastāvdaļa, tā pamatā ir sasniedzamie

¹ Labklājības ministrija. Gala ziņojums “Esošo sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanas un finansēšanas sistēmas analīze”, [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/2665/download>

² SIVA iepirkuma “Metodikas un izglītības programmu izstrāde” iepirkuma identifikācijas Nr. SIVA 2022/3/ANM nolikuma Tehniskā specifikācija.

³ Labklājības ministrija. Gala ziņojums “Esošo sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanas un finansēšanas sistēmas analīze”, [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/2665/download>

⁴ LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr.84 [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: [Par termina kompetence izpratni un lietošanu latviešu valodā \(likumi.lv\)](#)

mācīšanās rezultāti kā novērtējams un pierādāms zināšanu, prasmju, profesionālās patstāvības un atbildības kopums.⁵

Neformālais aprūpētājs – atbalsta personas, kuras rūpējas, sniedz atbalstu vai aprūpē personu ar funkcionāliem traucējumiem radniecības, draudzības saišu vai vienošanās dēļ.⁶

Pakalpojums – pakalpojums “Metodikas un izglītības programmu izstrāde”, kuru sniedz SIA “AC Konsultācijas”, pamatojoties uz iepirkuma rezultātiem. Pakalpojuma ietvaros tiks izveidota kompetenču attīstības programma (moduļi) personu ar FT NA apmācībām un atbilstoši tai tiks izstrādāta metodika SIVA speciālistu kompetences pilnveidei darbam ar neformālajiem aprūpētājiem un tiks īstenotas šo speciālistu apmācības.

Prasme – māka veikt kādu darbību atbilstoši nepieciešamajai kvalitātei un apjomam; darbības izpildes priekšnosacījums. Tāda zināšanu un darbības paņēmieni apguves pakāpe, kas dod iespēju apgūto izmantot mērķtiecīgā darbībā.⁷

Projekts - ES Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna komponentes “Nevienlīdzības mazināšana” 3.1. reformu un investīciju virziena “Reģionālā politika” 3.1.2.4.i. investīcija “Sociālās un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sinerģiska attīstība cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem drošumspējas veicināšanai”. Investīcijas ietvaros paredzēts izveidot modernu, pieejamu kompetenču attīstības centru, kurā sev nepieciešamo atbalstu varēs saņemt personas ar visplašāko FT loku un viņu ģimenes locekļi, kā arī profesionāli (sociālās nozares, izglītības nozares un citi speciālisti, kuri ikdienā rūpējās, nodarbojas vai izglīto personas ar funkcionāliem traucējumiem). Projekts sastāv no vairākām aktivitātēm, viena no tām ir Pakalpojums, kuru sniedz SIA “AC Konsultācijas”.

Sabiedrībā balstīti sociālie pakalpojumi - sabiedrībā balstītie sociālie pakalpojumi ir visi sociālie pakalpojumi, izņemot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi institūcijās.⁸

Spējas – indivīda fiziskās un psihiskās īpašības, kas dod iespēju kaut ko sekmīgi darīt, veikt, uztvert, reaģēt uz kaut ko un kas nodrošina šādai norisei nepieciešamības nosacījumus.⁹

Surdotulka pakalpojumi - pakalpojumi personām ar dzirdes invaliditāti izglītības programmas apguvei un saskarsmes nodrošināšanai ar citām juridiskām un fiziskām personām.¹⁰

Zināšanas – sistematizēts objektīvu atziņu kopums, ko izglītojamais ieguvis mācoties, darba pieredzē, pētniecībā u.tml.; izziņas rezultāts.¹¹

⁵ Profesionālās izglītības likums [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/20244>

⁶ SIVA iepirkuma “Metodikas un izglītības programmu izstrāde” iepirkuma identifikācijas Nr. SIVA 2022/3/ANM nolikuma Tehniskā specifikācija.

⁷ Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000

⁸ Labklājības ministrija. Gala ziņojums “Esošo sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanas un finansēšanas sistēmas analīze”, [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/2665/download>

⁹ Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000

¹⁰ Labklājības ministrija. Gala ziņojums “Esošo sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanas un finansēšanas sistēmas analīze”, [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/2665/download>

¹¹ Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000

IEVADS

Atklātā konkursa, identifikācijas Nr. SIVA 2022/3/ANM, ietvaros SIA “AC Konsultācijas” sniedz pakalpojumu “Metodikas un izglītības programmu izstrāde”. Pakalpojums tiek sniegts, pamatojoties uz Eiropas Savienības Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna komponentes “Nevienlīdzības mazināšana” 3.1. reformu un investīciju virziena “Reģionālā politika” 3.1.2.4.i. investīcijas “Sociālās un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sinerģiska attīstība cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem drošumspējas veicināšanai” (turpmāk – investīcija). Investīcijas īstenošana kopumā paredz izveidot modernu, pieejamu kompetenču attīstības centru, kurā sev nepieciešamo atbalstu varēs saņemt personas ar visplašāko FT loku un viņu ģimenes locekļi, kā arī profesionāļi (sociālās nozares, izglītības nozares un citi speciālisti, kuri ikdienā rūpējās, nodarbojas vai izglīto personas ar FT).

Pakalpojuma “Metodikas un izglītības programmu izstrāde” ietvaros tiks izveidota kompetenču attīstības programma (moduļi) personu ar FT NA apmācībām un atbilstoši tai tiks izstrādāta metodika SIVA speciālistu kompetences pilnveidei darbam ar neformālajiem aprūpētajiem un tiks īstenotas SIVA speciālistu apmācības.

Pakalpojuma tiešā mērķa grupa ir SIVA speciālistu multidisciplinārā komanda, kas ietver ārstu, fizioterapeitu, ergoterapeitu, psihologu, karjeras konsultantu, sociālo darbinieku, aprūpētāju, pedagogu u.c. speciālistus, jo šo speciālistu vajadzībām tiek izstrādāta metodika un tiks veiktas apmācības par metodikas pielietošanu izglītības programmas īstenošanā NA. Taču kopējā projekta mērķa grupa ir NA. Ik gadu SIVA apmeklē liels skaits NA, kuri pavada savu tuvinieku vai paziņu uz sociālo un profesionālo rehabilitāciju. Tā ir tiešā šī kopējā projekta mērķa grupa. Vienlaikus ieguvēji no šāda mācību līdzekļa izstrādes būs nozīmīga sabiedrības daļa, jo saskaņā ar VDEĀVK datiem, Latvijā 2021. gadā uzskaitē bija 201 984 personas ar invaliditāti, no kurām 193 292 bija pilngadīgas personas.¹² Lielai daļai no šīm personām ir nepieciešams NA. Tādējādi var pieņemt, ka mērķa grupas (NA) loks ir vismaz šādā apjomā un lielāks.

Pakalpojuma īstenošana paredzēta piecos posmos:

- 1) Sākotnējā jomas izpēte;
- 2) Metodiskā satura projekta izstrāde;
- 3) Metodikas un tās pielikumu satura izstrāde;
- 4) Kompetenču attīstības apmācības programmas izstrāde;
- 5) SIVA speciālistu apmācības metodikas lietošanā, t.sk. kompetenču attīstības programmu īstenošanai.

Aprūpe ir viens no svarīgākajiem sociālā darba ar kopienas elementiem, aprūpes pamatā ir uz ģimeni vērsta pieeja. Ģimeņu, kurās ir persona ar FT, vajadzības ir sastītas ar aprūpējamā fiziskā un higiēnas, emocionālā un sociālā atbalsta nepieciešamību. Kvalificētu un profesionālu aprūpētāju trūkums ir aktuāls gandrīz katrā no pētītajām valstīm, atšķirīga ir arī šī pakalpojuma piešķiršanas kārtība jeb likumiskais ietvars, pakalpojuma pieejamība. Pakalpojuma specifika un tā izmaksas valstīs variē.

¹² Centrālā statistikas pārvalde. VDEĀVK uzskaitē esošo personu ar invaliditāti skaits. [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_OD/OSP_OD__sociala__veselibas__vesel/VAG132.px/table/tableViewLayout1/

Līdz ar minētajām problēmām aktualizējas NA loma atbalsta sniegšanā cilvēkiem ar FT, hroniskām, onkoloģiskām u.c. saslimšanām (turpmāk tekstā – aprūpes saņēmējs, aprūpējamais). Tādēļ šī pakalpojuma ietvaros ir svarīgi izprast, kāda ir dažādu valstu pieredze neformālās aprūpes jomā, kāds ir likumiskais ietvars un konteksts neformālo aprūpētāju darbam, kādas ir kopīgās problēmas un vajadzības NA pakalpojuma sniedzējam un aprūpes saņēmējam, kādi pasākumi tiek sniegti, lai atbalstītu NA.

Šis ziņojums ir **pirmais pakalpojuma ietvaros sagatavotais nodevums**, un tas ir veltīts sākotnējās jomas izpētes rezultātiem. Jomas izpētes **nepieciešamību pamato** apstākļi, ka līdz šim Latvijā nav izstrādāts ne integrēts, visaptveroš informatīvais materiāls, ne mācību programma personām, kuras palīdz, atbalsta un aprūpē savus tuviniekus, kaimiņus vai draugus, kuriem ir FT. Nav apkopotas šo personu vajadzības attiecībā uz nepieciešamajām zināšanām un prasmēm. Gan šajā izpētē, gan pakalpojumā kopumā tiek aplūkotas dažādu grupu neformālo aprūpētāju vajadzības – gan tādu, kuri aprūpē personas ar kustību traucējumiem un GRT, gan redzes un dzirdes traucējumiem, gan citiem traucējumiem, kas var būt kādas vispārējās saslimšanas u.c.

Sākotnējās jomas izpētes mērķis ir apzināt NA vajadzības un tiem nepieciešamās zināšanas, prasmes un kompetences pilnvērtīga atbalsta sniegšanai personām ar FT.

Izpētes priekšmets: NA vajadzības un tiem nepieciešamās zināšanas, prasmes, kompetences.

Izpētes objekts: NA, kuri aprūpē personas ar FT darbības vecumā¹³, NVO pārstāvji un citu jomas eksperti¹⁴.

Izpētes uzdevumi:

- ▽ Veikt dokumentu analīzi, iepazīstoties ar Eiropas aprūpētāju asociācijas¹⁵ izstrādātajām vadlīnijām, pētījumiem un metodikām, kuras vērstas uz ģimenisko pieeju aprūpē, iepazīstoties ar Latvijā, Eiropā īstenoto praksi, apmācību programmām un atbalsta mehānismiem NA;
- ▽ Plānot un organizēt fokusgrupas diskusijas NVO pārstāvjiem un jomas ekspertiem, lai noskaidrotu NA vajadzības;
- ▽ Veikt NA aptauju, lai noteiktu NA nepieciešamās zināšanas un prasmes, kuras nepieciešamas atbalsta sniegšanā un personu ar FT aprūpē;
- ▽ Apkopot iegūto informāciju sākotnējās jomas izpētes ziņojumā, t.sk. sniedzot ieteikumus, kuri ir radušies izpētes procesā un var būt noderīgi izglītības programmas izstrādē un tālākā apmācību īstenošanā.

Izpētes metodoloģija:

- ▽ Dokumentu analīze - tās ietvaros aplūkotas Eiropas aprūpētāju asociācijas izstrādātās vadlīnijas¹⁶, sešu ārvalstu - Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes, Somijas Republikas, Norvēģijas Karalistes, Zviedrijas Karalistes, Vācijas Federatīvās Republikas, Lietuvas Republikas – prakses, Latvijas Republikā īstenotā prakse.

¹³ SIVA potenciālā mērķa grupa

¹⁴ Kā piemēru var minēt ergoterapeitus, psihologus, sociālos darbiniekus, labklājības politikas veidotājus u.c.

¹⁵ Informācija par Eiropas aprūpētāju asociāciju pieejama: eurocarers.org, togethereuproject.eu, carersuk.org

¹⁶ About carers, [skatīts 2022. gada 21. augustā]. Pieejams: <https://eurocarers.org/about-carers/>

- ▼ Fokusgrupu diskusijas metode – tika organizētas divas fokusgrupas diskusijas, tās norisinājās 2022. gada 11. un 12. augustā. Pirmā diskusija noritēja klātienē un tā tika veltīta personu ar GRT NA vajadzību un problēmu apzināšanai, otrā diskusija tika aizvadīta tiešsaistē un tā tika veltīta personu ar fiziska rakstura traucējumu (redzes, dzirdes, kustību) NA vajadzību un problēmu apzināšanai. Pirmajā diskusijā kopskaitā piedalījās 16 dalībnieki¹⁷, otrajā diskusijā piedalījās 15 dalībnieki.¹⁸ Abas diskusija ilga nepilnas trīs stundas. Diskusijas vadlīnijas skatīt 1. pielikumā.
- ▼ Aptauja – sākotnējās izpētes ietvaros tika izstrādāta neliela tiešsaistes aptaujas anketa personu ar FT neformālajiem aprūpētājiem. Aptauja tika uzsākta 2022. gada 24. augustā un tās noslēgums paredzēts 2022. gada 9. septembrī. Aptaujas anketu skatīt 2. pielikumā.

¹⁷ Dalībnieki no uzņēmuma SIA “AC Konsultācijas”, Sociālās integrācijas valsts aģentūras, Biedrības “Cerību spārni”, Biedrības „Latvijas Samariešu apvienība”, Biedrības “Sv. Jāņa palīdzība”.

¹⁸ Dalībnieki no uzņēmuma SIA “AC Konsultācijas”, Sociālās integrācijas valsts aģentūras, Liepājas Neredzīgo biedrības, Rehabilitācijas centra - biedrības “Mēs esam līdzās”, Latvijas Nedzirdīgo savienības, apvienības “Apeironi”.

1. EIROPAS APRŪPĒTĀJU ASOCIĀCIJAS IZSTRĀDĀTĀS VADLĪNIJAS UN GALVENIE UZSTĀDĪJUMI

Lai izprastu dažādu valstu pieredzi un plānoto atbalstu NA, ir svarīgi būt informētam par Eiropas aprūpētāju asociācijas (turpmāk tekstā – EAS) (*Eurocarers Association*) darbības fokusu, galvenajām vadlīnijām, sadarbības saturu ar citām valstīm. Tādēļ šajā nodaļā īsumā sniegts pārskats par to, kas ir EAS, kāpēc tās īstenotās aktivitātes ir svarīgas šī pakalpojuma kontekstā un ko paredz tās izstrādātās vadlīnijas.

EAS ir Eiropas NA un viņu organizācijas reprezentējošs apvienojošs tīklojums. Šī organizācija kā atbalsta tīkls aptver 75 NA organizācijas no visas ES, kuras savukārt pārstāv personas ar dažāda veida FT un pārstāv dažāda vecuma grupu intereses. EAS darbībā tiek izmantoti dažādu organizāciju pētījumu rezultāti no 26 valstīm, kas darbojas reģionālā līmenī. Pētījumu datu izmantošana sniedz pierādījumos balstītas prakses pieredzes analīzes iespējas, un iegūtie dati kalpo kā argumentācija EAS darbības turpmākai plānošanai un virzībai, lai veicinātu tiesību pārstāvniecību¹⁹ cilvēkiem ar FT un viņu NA. Attiecīgi konkrētās valsts sociālajiem darbiniekiem ir iespēja pildīt aizstāvja lomu²⁰, realizējot šo cilvēku interešu aizstāvību.²¹ Šī īstenotā pakalpojuma kontekstā EAS īstenotās aktivitātes ir lietderīgi aplūkot, jo tas dod priekšstatu par to, kas notiek starptautiskā līmenī sociālās aprūpes jomā un, ja iespējams, pārņemt labās prakses piemērus, lai tos īstenotu, Latvijā attīstot sociālos pakalpojumus tieši NA.

EAS savā preambulā NA definē kā personu, kura parasti nodrošina brīvprātīgu aprūpi kādam (a) hroniski slimam cilvēkam ar neārstējamu diagnozi, (b) cilvēkam ar FT vai (c) personai ar cita veida ilgtermiņa veselības vai aprūpes vajadzībām. Saskaņā ar EAS definējumu NA šo aprūpi veic ārpus profesionālās vai formālās darbības ietvara.²² EAS darbības vispārējais mērķis ir veicināt aizvien augušo Eiropas iedzīvotāju aprūpes vajadzību nodrošināšanu, un, vēl jo svarīgāk – veicināt skaidrāku atbildības un pienākumu sadali starp dalībvalstu valsts instancēm un NA, lai līdzsvarot aprūpes pienākumu sadalījumu starp sievietēm un vīriešiem, lai atbalstītu un pasargātu NA no smagās aprūpes nastas negatīvajām ietekmēm, piemēram,

¹⁹ Jēdziens, ko attiecinā uz formālām un neformālām sociālā, psiholoģiskā un juridiskā atbalsta darbībām, kas vērstas uz indivīda, grupas vai kopienas interešu un tiesību pārstāvēšanu, problēmu vai konfliktu risināšanu, ņemot vērā viņu labākās intereses. Sociālajā darbā Tiesību pārstāvniecība var tikt realizēta visos prakses līmeņos, piemēram, makro līmenī veicot politisko dokumentu papildinājumus vai uzlabojumus konkrētai mērķgrupai. Tiesību pārstāvniecība visbiežāk nepieciešama tiem indivīdiem un grupām, kam dažādu iemeslu dēļ, trūkst vai ir nepietiekamas zināšanas, spējas vai prasmes pārstāvēt sevi, savas tiesības un paust savu viedokli, piem, personām ar garīga rakstura traucējumiem, senioriem. Tiesību pārstāvniecība visbiežāk tiek realizēta caur sociālā darbinieka advokāta un veicinātāja lomām. Latvijas sociālā darba praksē termins nav iegājis/netiek plaši izmantots un pārsvarā tiek saistīts ar juridisko vai fizisko personu tiesību nostiprināšanu notariāli vai pilnvarojot kādā konkrētā jautājumā, piemēram, rīcības spējas noteikšanā aizgādības jautājumos personām ar invaliditāti.

²⁰ Mērķtiecīga rīcība, lai veicinātu un nodrošinātu indivīda, ģimeņu un grupu interešu aizstāvību mikro, mezo un makro līmenī. Piemēram, sociālais darbinieks kā gadījuma vadītājs pildot šo lomu var diskutēt, argumentēt un izteikt savu klientu vēlmes un intereses, lai 1) nodrošinātu viņu pieejamību pamata resursiem, piemēram, dzīvojamai platībai, veselības aprūpei; 2) sniegtu neatkarīgu atbalstu tiem, kas paši nevar izteikt savu viedokli un panākt savu tiesību respektēšanu; 3) palīdzētu izprast nepieciešamo informāciju un piekļūt pakalpojumiem (*Suppes M.A.& Wells C.C., 2013 The Social Work Experience. Pub Pearson Inc; Boston*)

²¹ About carers [skatīts 2022. gada 15. augustā]. Pieejams: www.eurocarers.org

²² Turpat

hroniska noguruma, izdegšanas, grūtībām sadalīt laiku starp aprūpi un savu algoto darbu, materiālo līdzekļu nepietiekamību.

Lai sasniegtu EAS mērķi, EAS īsteno dažādas aktivitātes, piemēram, konferences, video pārraides, aptaujas, diskusiju grupas. Tās tiek veiktas sadarbībā ar ES institūcijām, piemēram, Sociālās aizsardzības komiteju (*Social protecting Committee*), kas realizē “Dzimumu vienlīdzīgu iespēju stratēģiju 2020-2025” (*Gender Equality Strategy 2020-2025*), “Vēža apkarošanas plānu” (*Beating Cancer Plan*), “Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par cilvēku ar invaliditāti tiesībām” (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*). Šāda institūciju sadarbība ES mērogā un aktīvā darbība kopumā ilgtermiņā veicina un spēcina ES dalībvalstu formālo aprūpes sistēmu un pievērš daudz intensīvāku uzmanību NA jautājumam visā Eiropā.²³

EAS ir izstrādājusi vadlīnijas, kas uzskatāmas par Eiropas aprūpētāju vadošo principu kopumu. Šīs vadlīnijas ir ilgtermiņa / beztermiņa dokuments, kurš regulāri tiek atjaunots, pilnveidots un laika gaitā mainās un tā mērķauditorija ir NA, viņu ģimenes un speciālisti, kas iesaistīti kopienas aprūpē. Tā, piemēram, 2022.gadā EAS stratēģija ir tikusi vērsta uz pavisam jaunas paradigmas attīstīšanu – aprūpei jābūt kā visaptverošam un multidisciplināram sektoram sociālajā jomā un šīs paradigmas mērķis ir nodrošināt cilvēktiesību un cieņas izrādīšanu pret aprūpes saņēmēju un neformālo aprūpētāju. EAS vadlīnijās netiek izdalītas specifiskas mērķa grupas, kurām ir nepieciešams atbalsts un palīdzība ikdienas aprūpē, tomēr visbiežāk dokumentos tiek minēta senioru un cilvēku ar dažādiem veselības un FT mērķa grupa.

Pievēršoties NA raksturojumam, statistikas dati norāda, ka ES aptuveni 80% no personai ikdienā nepieciešamās aprūpes un atbalsta nodrošina tieši NA, nevis formālie aprūpētāji, kas ir vērtējams kā augsts rādītājs, turklāt pieprasījums pēc atbalsta un aprūpes pieaug, kas ir pamatojams ar kopējo ES sabiedrības novecošanās tendenci. No tiem ES NA, kuri aprūpi un atbalstu sniedz, 10–25% to dara regulāri. Personas kā NA identifikācija un atzīšana ir atšķirīga dažādās valstīs, tāpat NA definējums dažādos kontekstos atšķiras. Vērtējot NA dzimumu griezumā, aprūpi lielākoties nodrošina tieši sievietes, līdz ar to pieaug sievietes loma tajās ģimenēs, kurās ir cilvēks ar FT, kuram ir nepieciešama aprūpe.²⁴

Lai turpinātu stiprināt NA lomu, EAS vērš uzmanību un veicina gados jaunu cilvēku iesaistīšanu neformālajā aprūpē, izmantojot iekļaujošās izglītības principus, iesaistot viņus dažādās sociālās aktivitātēs, programmās ar dažādām aprūpes saņēmēju grupām, piemēram, onkoloģijas slimniekiem, senioriem, cilvēkiem ar kustību traucējumiem, ar demenci sirgstošām personām, cilvēkiem ar komunikācijas grūtībām. Vienlaikus, iesaistot jauniešus aprūpē un atbalsta sniegšanā, jānodrošina, lai šāda prakse nepasliktinātu viņu dzīves kvalitāti un tālākās izglītības, karjeras ieguves iespējas. Šajā kontekstā viens no labās prakses piemēriem ir 2021. gada 3. maijā Šveicē īstenotā trešā jauno aprūpētāju konference, kuras moto bija: “Ikvienam bērnam ir tiesības uz...”. Konferences fokuss bija vērsts uz to, ka jauniešiem - NA ir tādas pašas tiesības kā citiem jauniešiem, un jārada tāda atbalsta sistēma, lai viņi varētu sasniegt paši savas dzīves potenciālu.

Kopumā, pēc EAS paustās informācijas, uzlabojoties cilvēku kopējam labklājības līmenim, attīstās arī jaunas aprūpes pieejas, modeļi un aprūpē izmantojamās tehnoloģijas. Ņemot vērā

²³ About carers [skatīts 2022. gada 6. augustā]. Pieejams: www.eurocarers.org

²⁴ Turpat

aprūpes nozares pietiekami straujo attīstību metožu un tehnoloģiju kontekstā, ir nepieciešama NA nepieciešamo zināšanu un prasmju regulāra pilnveide. EAS ir konstatējusi, ka svarīgākās NA vajadzības, kuras ir būtiski apmierināt, ir: NA psiholoģiskās, rekreācijas un sadzīves vajadzības. Savukārt, prioritāri risināmās NA problēmas ir sociālā izolācija, finansiālo resursu nepietiekamība (ņemot vērā ierobežotas iespējas strādāt algotu darbu un sociālās drošības sistēmas atbalsta nepietiekamību), fiziska un garīga rakstura traucējumi, kas var rasties pārslodzes gadījumos, ierobežotas iespējas iesaistīties apmācībās un apmācību trūkums par aprūpes darbu, kontekstā ar strauju medicīnas nozares attīstību. Šīs EAS konstatētās problēmas un vajadzības tiks ņemtas vērā, izstrādājot metodiku SIVA speciālistu kompetences pilnveidei darbam ar NA.

2. ĪSS PĀRSKATS PAR APLŪKOTO VALSTU PIEREDZI

Šajā nodaļā ir sagatavota sešu valstu un Latvijas Republikas pieredzes analīze par NA statusu, NA pieejamo sociālo atbalstu un NA vajadzībām. Pētot izvēlēto valstu pieredzi, svarīgi bija aptvert pēc iespējas lielāku ģeogrāfisko teritoriju, iekļaut valstis ar atšķirīgu sociāli ekonomisko, politisko un demogrāfisko situāciju, lai analizētās pieredzes būtu pēc iespējas dažādas. Svarīgs kritērijs bija valstu sociālās attīstības modeļi un labklājības rādītāji, kas ietekmējuši konkrētās valsts sociālās drošības politiku mūsdienās. Tāpēc analīzē tika ietvertas Skandināvijas valstis, postpadomju un “vecās” ES valstis.

Uzsākot pārskata par valstu pieredzi izklāstu, nepieciešams norādīt, ka šī pārskata mērķis nebija demonstrēt (atreferēt) visu lasīto un pieejamo informāciju par NA situāciju konkrētajā valstī. Pārskata mērķis bija norādīt uz būtiskākiem ar NA saistītajiem aspektiem, neiedziļinoties detaļās, kas atrodamas dažāda veida informatīvos avotos. Tāpat jāņem vērā, ka katra valsts ir atšķirīgā veidā un detalizācijas pakāpē apkopojusi un publicējusi informāciju par aprūpes jomu, sniegtie dati nav vienoti starp dažādām valstīm un atšķiras arī lietotā terminoloģija, kuru nereti pēc būtības ir grūti iztulkot latviešu valodā. Terminoloģijas nozīmi ir jācenšas saprast kontekstā, kā arī jāskatās attiecīgās valsts sniegtie skaidrojumi.

Būtisks risks izvēlēto valstu situācijas analīzē bija arī katra pētnieka subjektīvā uztvere. Arī atvēlētais laika periods (viens kalendārais mēnesis) analīzes veikšanai, rezultātu atspoguļošanai un tālākai integrēšanai NA izglītības vajadzību matricās vērtējams kā neliels. Minēto iemeslu dēļ pētnieku komanda nepretendē uz iegūto datu pētniecisko validitāti, kas savukārt būtu raksturīga ilga termiņa pētījumiem par ārvalstu pieredzi. Valstu analīzē tika izvirzīti un savstarpēji salīdzināti šādi parametri:

- ▼ Identificētie aprūpes saņēmēji (ja norādīts), to kopīgo pazīmju raksturojums;
- ▼ Lietotais termins, runājot par NA;
- ▼ NA sociālais portrets (ja tāds ir pieejams) un NA likumiskais ietvars, NA funkciju raksturojums;
- ▼ NA aktuālāko problēmu un vajadzību raksturojums (sociālās, ētikas, finansiālajā u.c. jomās);
- ▼ NA pieejamo sociālo pakalpojumu piedāvājums;
- ▼ Pieejamais valsts, pašvaldības sniegtais sociālais atbalsts²⁵ aprūpes saņēmējam un aprūpes sniedzējam (atbalsta programmas, prakses modeļi u.c. ja ir aprakstīti) raksturojums.

Turpinājumā 1. tabulā sniegta apkopojoša informācija par izpētes rezultātiem. Savukārt nodaļas turpinājumā – apakšnodaļās īsi ir raksturota katras valsts prakse arī nedaudz plašāk.

²⁵Angļu val. - *social support* - ir sociāli integratīvs un atbalstošs mijiedarbības process starp indivīdiem, grupām un kopienām, kas ietver dažādu atbalsta veidu sniegšanu – praktisku, emocionālu un psiholoģisku. Var būt arī tikai starp atbalsta sniedzēju un saņēmēju, kā līdzeklis, lai uzlabotu atbalsta saņēmēja labsajūtu. Sociālajā darbā šāda veida atbalstam ir terapeitiska vērtība cilvēku un grupu sociālās funkcionēšanas, garīgās un fiziskās labklājības veicināšanā, jo tiek uzturētas un stiprinātas cilvēku spējas pārvarēt dažādas dzīves situācijas, piemēram, nodarbinātības jautājuma risināšana, tuvinieka zaudēšana, aprūpe pienākumu veikšana. Sociālajā darbā atbalsta sniegšana var būt kā viena no sociālā darbinieka funkcijām noteikta pakalpojuma ietvaros un šī funkcija var tikt realizēta visos trīs sociālā darba līmeņos, bet ar atšķirīgām metodēm. Pearson J.E. (1986) The definition and measurement of social support. *Journal of Counseling and Development*, 64 (6). p 391 – 396

1. tabula. **Apkopojums par NA situāciju dažādās valstīs**

	Somijas Republika	Zviedrijas Karaliste	Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste	Norvēģijas Karaliste	Vācijas Federatīvā Republika	Lietuvas Republika	Latvijas Republika
Identificētais aprūpes saņēmējs	Nav izdalītas noteiktas mērķa grupas*	Personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem, autismu, paliekošiem GRT, kas iegūti pēc smadzeņu traumas, vardarbības rezultātā vai slimības dēļ, citiem būtiskiem un paliekošiem fiziskiem vai kognitīviem traucējumiem, kas nav radušies normālas novecošanas dēļ	Cilvēki ar mācīšanās grūtībām. Cilvēki ar GRT, seniori ar demenci, cilvēki ar onkoloģiskām saslimšanām	Nav izdalītas kādas noteiktas mērķa grupas	Nav izdalītas kādas noteiktas mērķa grupas, bet pārsvarā NA saistīta ar cilvēkiem ar GRT, piemēram, šizofrēniju	Cilvēki ar dažāda veida fiziskiem FT, GRT, seniori	Pilngadīgās personas ar FT, bērni ar invaliditāti, pieaugušie ar GRT, seniori
NA apzīmējums, kas identificēts analizē izmantotajos informatīvajos materiālos	<i>Family caregiver, informal carer</i> (ģimenes aprūpētājs, neformālais aprūpētājs)	<i>Personal assistance</i> (personīgais asistents)	<i>Caregiver, carer</i> (aprūpētājs)	<i>Family carer</i> (ģimenes aprūpētājs)	<i>Carers, informal carers</i> (aprūpētāji, neformālie aprūpētāji)	<i>Informal caregiver</i> (neformālais aprūpētājs)	Neformālais aprūpētājs
NA sociālais portrets un likumiskais ietvars	Neformālās aprūpes likums	Likums par atbalstu un pakalpojumu personām ar noteiktiem FT	Garīgās veselības likums 1983. Garīgās veselības likums 17,2002. Aprūpes likums 2014. Veselības un aprūpes likums 2022.	Likums par „Pašvaldību veselības un aprūpes pakalpojumiem” un likums „Par pacientu un lietotāju tiesībām	Likums par izmaiņām Ilgtermiņa aprūpes apdrošināšanā Sociālais Likums X1&19 Likums par aprūpes atvaļinājumu Likums par ģimenes aprūpi	Lietuvas Konstitūcija	SPSP likums. Ministru kabineta 2021. gada 21. decembra noteikumi Nr. 878 “Tehnisko palīgīdzekļu noteikumi”. Ministr u kabineta 2021. gada 20.aprīļa noteikumi Nr. 250 “Kārtība, kādā Latvijas Neredzīgo biedrība un Latvijas Nedzirdīgo savienība sniedz

	Somijas Republika	Zviedrijas Karaliste	Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste	Norvēģijas Karaliste	Vācijas Federatīvā Republika	Lietuvas Republika	Latvijas Republika
							sociālās rehabilitācijas pakalpojumus un nodrošina tehniskos palīg līdzekļus". Invaliditātes likums
NA problēmas (1) un (2) vajadzības	(1) Nav raksturotas NA problēmas.* (2) Psihoemocionāla atbalsta sniegšana un apmācības par aprūpi	(1) Nav raksturotas NA problēmas*. (2) Vajadzība pēc informācijas par NA pieejamo atbalstu, vienlīdzīgas atbalsta saņemšanas iespējas neatkarīgi no pašvaldības, pieejami veselību veicinošie pakalpojumi	(1) NA nav novērtēti, ir diskriminēti, sociālā vientulība, finansiālās grūtības, psiholoģiskā pārslodze. Trūkst sadarbība ar ģimenes ārstu. (2) Vajadzība pēc kopienas resursiem, finansiālā atbalsta.	(1) NA veselības pasliktināšanās. Trauksme, pārslodze, ārstu, medmāsu un sociālā darbinieka atbalsta trūkums. Trūkst informācijas par AS slimību. (2) Papildus atbalsts aprūpētāja lomai. Vajadzība pēc sadarbības ar profesionāliem aprūpētājiem. Vajadzība dalīties pieredzē ar citiem NA.	Nav raksturotas NA problēmas (1) un vajadzības (2)*	(1) NA grūtības savienot aprūpes pienākums ar algoto darbu, trūkst formālu mācību iespēju, veselības problēmas – fiziskas, psiholoģiskas (2) Vajadzības pēc valsts atbalsta, nepieciešami elastīgāki darba apstākļi un lielāks profesionālais atbalsts un atelpas brīža pakalpojumi	(1) NA trūkst informācija par pieejamiem atbalsta veidiem, vai nav motivācija tos izmantot, jo pieprasīšanas kārtība ir sarežģīta, NA statuss nav iestrādāts normatīvos (2) Psihosociālā atbalsta vajadzības
NA pieejamie pakalpojumi, atbalsts	Konsultācijas. Preventīvi pasākumi. Mācības par aprūpi. Veselības pārbaudes. Valsts apmaksāts garantētais atvaļinājums. Sarkanā Krusta	Valsts apmaksāts garantētais atvaļinājums	Aprūpētāju Tiesību diena, Aprūpētāju nedēļa, Atelpas mājas pakalpojumi, Atpūtas brīdis	Valsts garantētais apmaksāts atvaļinājums.	Konsultāciju Karstā līnija, gadījuma vadītāja supervīzija, Atpūtas brīža aprūpe jeb Aprūpes nami, Sociālo pensiju apdrošināšana Konsultāciju centri	Atelpas brīdis. Finansiāla rakstura pabalsti	Konsultācijas, psiholoģiskais atbalsts, atelpas brīdis (ne visur tas ir pieejams), VSAA īpašās kopšanas pabalsts

1. nodevums: Sākotnējās jomas izpētes ziņojums

	Somijas Republika	Zviedrijas Karaliste	Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste	Norvēģijas Karaliste	Vācijas Federatīvā Republika	Lietuvas Republika	Latvijas Republika
	organizācijas mācības						

**Piezīme - *Informācijas avotos, kas izmantoti pārskatā par aplūkoto valstu pieredzi netika identificēti specifiski kritēriji. Vienlaikus, pieļaujams, ka, veicot padziļinātu dažādu informācijas avotu, piemēram, politiskā regulējuma, statistikas datu pētījumu datu un nozares ziņojumu, izpēti un intervijas ar attiecīgās valsts ekspertiem, iespējama detalizētāka/plašāka kritēriju identifikācija (autora piezīme).*

2.1 Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste

Kā ārvalstu izpētes objekts Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā karaliste (turpmāk tekstā - Lielbritānija) bija interesanta ar to, ka ir salu valsts, ar lielu imigrācijas procentu, tātad valsts ar daudz kultūru sabiedrību (multikulturāla valsts), kas lielā mērā ietekmē valsts pašreizējo situāciju sociālās jomas attīstībā. Valsts ir attīstījusi ļoti plašu sociālo pakalpojumu tīklu cilvēkiem ar FT un pēdējos 12 gadus kardināli mainījusi sociālās aprūpes prakses modeli, centrā izvirzot konkrētu cilvēku un viņa vajadzības.

Saskaņā ar NVO “Trīs Rokas” (*Threehands*) datiem²⁶, Lielbritānijā ik gadu 2,1 miljons jeb katrs 7. iedzīvotājs kļūst par NA. No tiem 219 000 atsakās no sava algotā darba, lai pildītu aprūpētāja pienākumus. Saskaņā ar Lielbritānijas Aprūpes likumu (*Care Act, 2014*)²⁷ aprūpi par savu tuvinieku var uzņemties persona, kas ir izgājusi Aprūpētāju vajadzību novērtēšanas (turpmāk tekstā - AVN) (*Care Assessment Needs, CNA*) procedūru un atbilst nacionālā līmenī noteiktajiem kritērijiem. Tas attiecināms gan uz formālajiem, gan neformālajiem aprūpētājiem.

Tiek noteikts, ka AVN pienākas cilvēkiem, kuriem ir nepieciešamība veikt aprūpētāja pienākumus un ka viņu vajadzības kā aprūpētājam saskan ar aprūpējamās personas vajadzībām. Praksē vajadzību līmeņa noteikšana un nepieciešamā atbalsta sniegšanas veida identificēšana aprūpējamajam var būt ļoti individuāla, ņemot vērā, ka aprūpe var būt nepieciešama ne tikai personām ar veselības vai FT, bet arī personām “normālas novecošanās” gadījumā. Galvenais AVN kritēriju pielietošanas fokuss ir uzmanības vēršana uz cilvēktiesību un vienlīdzības principu ievērošanu aprūpē, pamatojoties uz Lielbritānijas Likumu par vienlīdzību (*Equality Act, 2010*)²⁸ un Veselības un aprūpes likumu (*Health and Care Act, 2022*)²⁹. Ne katrai personai, kas veic neformālo aprūpi, ir tiesības pretendēt uz AVN un saņemt valsts vai pašvaldības atbalstu.

Lielbritānijā AVN kritēriji ietver šādus jautājumus, tie atspoguļo NA un aprūpes saņēmēja labbūtības³⁰ (*wellbeing, well-being*) līmeni:

- ▽ Fiziskā un garīgā veselība, un emocionālā labsajūta (piemēram, kā Tu jūties, kādas būtiskas izmaiņas Jūsu veselībā ir notikušas? Cik labi / slikti gulat naktīs?);
- ▽ Aizsardzība no jebkāda veida vardarbības (piemēram, cik droši jūtaties savās mājās? Vai pēdējā laikā nācies saskarties ar draudošu situāciju no apkārtnējiem?);
- ▽ Individuāla kontrole pār ikdienas dzīvi (piemēram, cik bieži ejat iepirkties? Kādā veidā apmaksājat rēķinus par elektrību? Vai atkritumu izvešana notiek regulāri?);

²⁶ Three Hands [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: <https://www.threehands.co.uk/>

²⁷ Gov.uk National Health Service [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/publications/care-act-statutory-guidance>

²⁸ Gov.uk. Equality, rights and citizenship [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/publications/equality-act-guidance>

²⁹ NHS Providers. A Guide to the Health and Care Act 2022 [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: nhsproviders.org/a-guide-to-the-health-and-care-act-2022

³⁰ Cilvēka vai grupas sociālā, ekonomiskā, garīgā un fiziskā veselības stāvokļa raksturojums. Ir cieši saistīts ar jēdzieniem “veselība” un “dzīves kvalitāte”. Labbūtība ir cilvēka veselības, laimes un labklājības rādītājs, un tajā izšķir subjektīvo un objektīvo dimensiju. Subjektīvā labbūtība ietver cilvēka dzīves pieredzi, ko raksturo apmierinātība ar dzīvi, pozitīvas emocijas un apziņa par savas dzīves jēgu. Objektīvā labbūtība ir cilvēka dzīves apstākļu salīdzinājums ar sociālajām normām un vērtībām, pamatojoties uz pieņēmumiem par cilvēka pamatvajadzībām un tiesībām, ieskaitot tādas rādītājus kā atbilstoša pārtika, veselība, izglītība un drošība

- ▼ Sociālā un ekonomiskā labklājība (piemēram, vai ir iespēja sazināties ar Jūsu sociālo darbinieku? Vai ir pieejams transports? Kādu palīdzību sagaidiet no speciālistiem, kas iesaistīti aprūpē?);
- ▼ Sadzīves un attiecības ģimenē (piemēram, cik daudz cilvēku dzīvo ģimenē? Vai jūtaties uzklausi savā ģimenē?);
- ▼ Individāla ieguldījums sabiedrībā (piemēram, vai ir iespēja apmeklēt pasākumus? Kad pēdējo reizi bijāt pastaigā? Kādas ir Jūsu intereses, hobijs?) .

Vietējās pašvaldības pārstāvjiem (parasti tie ir sociālie darbinieki darbam ar personām ar veselības traucējumiem vai kopienas aprūpes komandas speciālisti) ir jāizvērtē konkrētās personas – topoša aprūpētāja - NA lomas ietekme uz viņa personīgo labklājību. Līdzīgi jāizvērtē arī aprūpes saņēmējs - viņa vajadzību aktualitāte un nepiepildīto vajadzību ietekme uz viņu dzīves labklājību. Ja šī ietekme ir ļoti nozīmīga vai būtiska (*significant*), tad personai tiek piešķirts NA statuss. Ja izvērtēšanā atzīst, ka aprūpētāja vajadzības un viņa nozīme aprūpes saņēmēja dzīvē nav nozīmīga, vai vajadzības ir diametrāli pretējas, kaut kādā veidā apdraud aprūpes saņēmēju, tad statusu var neapstiprināt.

Lielbritānijā par NA dēvē aprūpes sniedzēju (*Caregiver, Carer*), kas nesaskan ar latviešu valodā lietoto terminu. Balstoties uz “Menkapa” (*Royal Mencap Society*) organizācijas, kas ir lielākā organizācija, kas sniedz pakalpojumus cilvēkiem ar mācīšanās grūtībām, un pēc NVO “Aprūpētāji Lielbritānijā” (*Carers UK*) datiem, NA lielākās grūtības ir ierobežota informācijas un izglītojošu mācību pieejamība, kas neapmierina viņu vajadzības, kā arī nepietiekošas psiholoģiskā atbalsta saņemšanas iespējas. Pie tam, lai gan NA sniegtie pakalpojumi (piemēram, “Atelpas māja” (*Respite*), “Atpūtas brīdis” (*Short Break*)) kopumā tiek nodrošināti bez maksas, pašvaldībai nav aizliegts veikt ienākumu novērtēšanu un pieprasīt samaksu par šo pakalpojumu sniegšanu. Atbalsta pakalpojuma maksimālais apjoms ir noteiktu stundu skaits gadā. Gan NA, gan aprūpes saņēmējiem tiek piemērota vienāda izvērtēšanas procedūra palīdzības un atbalsta saņemšanas izvērtēšanai.

Var teikt, ka Anglijā sociālās aprūpes jautājumiem pievēršas ļoti nopietni, jo īpaši daudzveidīgs ir dažādo NVO ieguldījums pakalpojumu nodrošināšanā. Attīstot un plānojot aprūpes darbu kopienā, tiek izmantotas uz ģimeni vērstās pieejas principi un holistisks skatījums. Taču vajadzības un problēmas pastāv, piemēram, atbilstoši NA redzējumam, lielākās problēmas saistībā ar NA pienākumu veikšanu ir **vientulības un izolētības sajūta, diskriminācija un smagās pienākuma nastas neatzīšana no valsts puses**. Var secināt, ka NA redzējums diezgan krasi kontrastē ar valstī izvirzīto stratēģisko pieeju un viedokli par sociālo pakalpojumu sniegšanu. Praksē ne vienmēr valsts nodrošina uz personu vērsto pieeju, kur pakalpojumu sniegšanas centrā ir cilvēks un viņa vajadzības. Līdz ar to, vairāk neapmierinātās vajadzības ir tieši **psiholoģiskās vajadzības**.

2.2 Somijas Republika

Somijas Republika (turpmāk tekstā - Somija) tika izvēlēta kā viena no Skandināvijas valstīm vairāku apsvērumu dēļ. Tā ir viena no lielākajām valstīm ES platības ziņā, tai ir zems apdzīvotības blīvums, tai ir ilgs valstiskās neatkarības periods (kopš 1917.gada) un tā ir viena no turīgākajām valstīm ES.

Somijā ir vairāk nekā miljons ģimenes aprūpētāju (*family caregivers*), lielākā daļa no viņiem rūpējas par saviem tuviniekiem bez oficiāla ģimenes aprūpētāja statusa un vienlaikus turpina strādāt algotu darbu. Ja nebūtu ģimenes aprūpētāja, aprūpe institūcijā būtu nepieciešama apmēram 60 000 personām.³¹

Saskaņā ar Likuma par pakalpojumiem un palīdzību personām ar invaliditāti (*originälvalodā - Lag om service och stöd på grund av handikapp*³²) 8.c § pantu, personīgā palīdzība (*personal assistance*)^{33,34} var tikt nodrošināta, ja tā nav saistīta ar normālu novecošanos un:

- ▼ Personai ir smaga invaliditāte;
- ▼ Personai ir hroniska vai progresējoša slimība un tās izraisīta invaliditāte, kuras dēļ atkārtoti ir nepieciešama citas personas palīdzība.

Personīgā palīdzība (*personal assistance*) attiecas uz:

- ▼ Ikdienas aktivitāšu veikšanu;
- ▼ Mācībām un darbu;
- ▼ Brīvā laika aktivitāšu veikšanu;
- ▼ Sociālām aktivitātēm;
- ▼ Sociālo kontaktu uzturēšanu.³⁵

Ģimenes aprūpētāji, kas mūsu pētījuma izpratnē ir NA, var saņemt būtiskāko informāciju par personu ar invaliditāti aprūpi, informāciju par NA un aprūpes saņēmējam pieejamajiem atbalsta pakalpojumiem, tiesībām un pabalstiem pa tālruni, tērzētavā (*chat*) vai pakalpojumu centros. No 2018. gada 1. janvāra NA tiek nodrošināta apmācība saistībā ar viņu aprūpes pienākumiem. Valstī ir aptuveni 50 000 NA, kuri ir noslēguši līgumu ar savu pašvaldību un saņem neformālās aprūpes pabalstu un atbalstu. Aptuveni 60% no šiem NA ir pensionāri.³⁶

Somijas Sarkanais krusts organizē NA mācības, kurās aprūpētājiem tiek:

- ▼ Sniegti praktiski padomi par personas aprūpi mājās, veselības veicināšanu un slimību ārstēšanu;
- ▼ Sniegts psihoemocionālais atbalsts;
- ▼ Organizētas atpūtas aktivitātes;

³¹Nordic examples on individualised support [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://nordicwelfare.org/pub/Personalised_Support_and_Services_for_Persons_with_Disabilities___mapping_of_Nordic_models/nordic-examples-on-individualised-support.html

³² Finlex. Lagstiftning [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1987/19870380?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=handikapp#P1>

³³Tas nav viens un tas pats, ja terminu attiecina uz NA Latvijā (autoru piezīme).

³⁴Ar personīgo palīdzību (*personal assistance*) autors saprot NA palīdzības sniegšanu aprūpes saņēmējam dažādās ikdienas aktivitātēs, t.sk. higiēnas, gērbšanās, mazgāšanās, pārvietošanās, mājas soļa, brīvā laika, ēšanas u.c. aktivitāšu veikšanā (autoru piezīme).

³⁵ Nordic examples on individualised support [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://nordicwelfare.org/pub/Personalised_Support_and_Services_for_Persons_with_Disabilities___mapping_of_Nordic_models/nordic-examples-on-individualised-support.html

³⁶ Eurocarers country profile – Finland [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: <https://eurocarers.org/country-profiles/finland>

- ▼ Organizētas apmācības par pirmās palīdzības sniegšanu, nelaimes gadījumu mājas vidē novēršanu;
- ▼ Sniegta informācija par aprūpes saņēmējam pieejamiem sociālās un veselības aprūpes pakalpojumiem;
- ▼ Organizētas labsajūtas dienas, kurās tiek uzsvērtā atpūtas un brīvā laika nepieciešamība veselības saglabāšanai.³⁷

Lai valsts līmenī veicinātu cilvēka ar FT iesaisti aprūpes procesā, nodrošinātu pēc iespējas lielāku līdzdalību sociālās aprūpes mērķu izvirzīšanā un stimulētu cilvēku ar FT patstāvīgumu, pastāv trīs palīdzības saņemšanas modeļi:

- ▼ Darba devēja modelis – personas ar invaliditāti personīgais asistents ir likumiskais pārstāvis;
- ▼ Pakalpojuma talona modelis – pašvaldība izsniedz personai ar invaliditāti talonu, pamatojoties uz ko, persona var saņemt pakalpojumus veselības aprūpē un sociālajā jomā;
- ▼ Pakalpojuma modelis – pašvaldība organizē personīgās palīdzības sniegšanu no privātā vai valsts sektora, pakalpojumus sniedz pati pašvaldība vai cita pašvaldība, ar kuru noslēgts līgums.³⁸

Kopumā, Somijas politikas plānotājiem apzinoties NA lomu personu ar FT aprūpē, plašo NA skaitu Somijā un NA sociāldemogrāfisko raksturojumu, kas kopumā būtiski ietekmē Somijas veselības ekonomiku, valstī turpina attīstīt dažādus pakalpojumus, kas apmierinātu ne tikai personu ar FT vajadzības, bet arī **NA vajadzības**. Šādi pakalpojumi, piemēram, ir psihoemocionāla atbalsta sniegšana un apmācību par aprūpi nodrošināšana, tādējādi **stiprinot NA gan fiziskā, gan emocionālā līmenī un veicinot NA dzīves kvalitāti iespējami augstā līmenī**.

2.3 Norvēģijas Karaliste

Norvēģijas Karaliste (turpmāk tekstā - Norvēģija) ir viena no bagātākajām Skandināvijas valstīm un valstīm pasaulē. 1970.gadā Norvēģijā tik atklātas naftas krātuves, un kopš šī gada valsts ekonomiskā un sociālā izaugsme ir bijusi milzīga. Norvēģija nav pievienojusies ES, bet ir EEZ dalībvalsts. Pasaules arēnā Norvēģija atzīta par vienu no mierīgākajām valstīm pasaulē.

Norvēģijā par individuāla atbalsta sniegšanu personām ar invaliditāti ir atbildīgas pašvaldības. Atbalsta sniegšanu regulē likums par „Pašvaldību veselības un aprūpes pakalpojumiem” (*The Act Relating to Municipal Health and Care Services; oriģinālvalodā - Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse - og omsorgstjenesteloven)*³⁹) un likums „Par pacientu

³⁷Activities for family caregivers [skatīts 2022. gada 12. augustā]. Pieejams: <https://www.redcross.fi/get-help-and-support/coping-as-a-family-caregiver/activities-and-training-for-family-caregivers/>

³⁸Nordic examples on individualised support [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://nordicwelfare.org/pub//Personalised_Support_and_Services_for_Persons_with_Disabilities___mapping_of_Nordic_models/nordic-examples-on-individualised-support.html

³⁹Lovdata. Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven) [skatīts 2022. gada 20. augustā]. Pieejams: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30>

un lietotāju tiesībām” (*Act on Patient and User Rights; oriģinālvalodā - Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven)*⁴⁰). Likums nosaka veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, sociālo drošību un pacienta dzīvības, integritātes un cilvēka cieņas aizsardzību. Aprūpes saņēmēja individuālā atbalsta plāna sastādīšana ir pašvaldības pienākums. Lai nodrošinātu ilgstošu un savstarpēji saskaņotu pakalpojumu sniegšanu, pašvaldība nodrošina koordinatoru darbu, kā arī pēc iespējas iesaista pašu aprūpes saņēmēju atbalsta plāna sagatavošanā.⁴¹

Lietotāja vadītas personīgās palīdzības (*user-led personal assistance*) mērķis ir nodrošināt pēc iespējas aktīvāku un neatkarīgāku dzīvi personām ar invaliditāti. Tas nozīmē, ka cilvēks pats vada savu aprūpi, pieņem lēmumus un arī izvēlas, kas ir viņa aprūpētājs. Lai šādu iespēju saņemtu, personai jābūt jaunākai par 67 gadiem, ar ilgstošu (vismaz divu gadu) nepieciešamību saņemt palīdzību vismaz 32 stundas nedēļā. Personām, kurām nepieciešams atbalsts 25–32 stundas, ir tiesības uz aprūpes pakalpojumu, ja pašvaldība var pierādīt, ka atbalsta sniegšana citā veidā izmaksās dārgāk. Par lietotāja vadītas personīgās palīdzības piešķiršanu lemj pašvaldība.

Kaut arī valsts sniedz atbalstu NA sektoram, statistikas dati liecina, ka par personām ar smagiem GRT ģimenes aprūpētāji (*family caregiving*) rūpējas vidēji 15 gadus, kas ir ļoti ilgs laika periods. Līdz ar to katrs trešais ģimenes aprūpētājs atzīst, ka ir sasniedzis lūzuma punktu. Katrs trešais izjūt savas veselības pasliktināšanos. Savukārt četri no desmit ģimenes aprūpētājiem (NA) uzskata, ka nespēj tikt galā ar trauksmi, ko rada aprūpe un četri no desmit aptaujātajiem NA atzīst, ka viņus uztrauc viņu veselības stāvoklis. **Kopumā var teikt, ka ir nepieciešams palielināt iespējas apmierināt NA emocionālās, medicīniskās un psiholoģiskās vajadzības. Vairāk nekā pusei NA, aprūpe ir ietvērusi arī pozitīvu pieredzi, jo atklājusi viņu iekšējo spēku.**

2.4 Zviedrijas Karaliste

Zviedrijas Karalisti (turpmāk tekstā - Zviedrija) bija ļoti svarīgi pētīt kaut vai tikai viena apsvēruma dēļ - tā ir vienīgā valsts pasaule, kurā **zīmju valoda ir atzīta kā oficiāla valsts valoda**. Valstī 85% iedzīvotāju dzīvo pilsētās, un urbanizācijas process joprojām ir samērā straujš. Zviedrija ir augsti attīstīta viennacionāla valsts. Līdzīgi kā Norvēģija, arī Zviedrija ir izteikti miermīlīga valsts, un kopš pēdējās kara ar Norvēģiju 1814. gadā ietur neitrālu pozīciju jebkurā jautājumā par karadarbību.

Lai gan Zviedrija ir viena no valstīm ar lielākajiem valsts izdevumiem ilgtermiņa sociālajai aprūpei (*The Organization for Economic Co-operation and Development* (OECD), tajā pastāv arī plaša neformālā aprūpe jeb ģimenes, draugu vai kaimiņu neapmaksāta aprūpe, kas pētījumā tiek apzīmēta ar jēdzienu NA. Pašlaik par NA dēvē personu, kura sniedz regulāru neapmaksātu palīdzību vai organizē palīdzību radniekam vai draugam ārpus māsaimniecības dažādu

⁴⁰Lovdata. Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven) [skatīts 2022. gada 20. augustā]. Pieejams: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63>

⁴¹Nordic examples on individualised support [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://nordicwelfare.org/pub/Personalised_Support_and_Services_for_Persons_with_Disabilities___mapping_of_Nordic_models/nordic-examples-on-individualised-support.html

iemeslu dēļ, tostarp, bet ne tikai, slimības, invaliditātes vai vecuma dēļ.⁴² Zviedrijā personīgās palīdzības^{43,44} (*personal assistance*) sniegšana ir viens no desmit atbalsta veidiem un pakalpojumiem, ko nosaka likums par atbalstu un pakalpojumu personām ar noteikta veida FT (oriģinālvalodā - *Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade*⁴⁵). Šī likuma mērķis ir nodrošināt vienlīdzīgas iespējas, pakalpojumu pieejamību un labus dzīves apstākļus personām ar invaliditāti.⁴⁶

Formālās aprūpes jomā valsts sektors ir atbildīgs par valsts finansētu pakalpojumu organizēšanu cilvēkiem ar aprūpes vajadzībām. Publiskais sektors var arī sniegt tiešu aprūpētāju atbalstu neformālajiem aprūpētājiem, izmantojot tādas intervences kā veselību veicinošas aktivitātes, pašpalīdzības grupas un ekonomisko kompensāciju. Pastāv arī tāds aprūpes veids kā neapmaksātā neformālā aprūpe. Palīdzība mājas darbos, dokumentu kārtošana vai personas izvešana no mājas, kā arī darbības, kas neaprobežojas tikai ar vienu uzdevumu, piemēram, plānošana, aprūpes kvalitātes novērtēšana, arī arvien vairāk tiek atzīta par neformālās aprūpes daļu.⁴⁷

Atbildība par personīgo palīdzību ir sadalīta starp pašvaldībām un valstij piederošo Zviedrijas Sociālās apdrošināšanas aģentūru. Ja kādam nepieciešama palīdzība vairāk nekā 20 stundas nedēļā, Zviedrijas Sociālās apdrošināšanas aģentūras pienākums ir novērtēt un izmaksāt palīdzības kompensāciju. Kompensācija tiek noteikta, ja ir nepieciešama palīdzība: elpošanā, personīgā higiēnā, ēšanā, gērbšanās aktivitātē, komunikācijā. Personas, kuras izmanto personīgo palīdzību, var pašas izvēlēties asistentus, ļaut tos izvēlēties pašvaldībai vai uzņēmumam. Ja persona nav apmierināta ar savu personīgās palīdzības sniedzēju, tā var nomainīt personīgās palīdzības sniedzējus.⁴⁸

Kā redzams no iepriekš rakstītā, Zviedrijas aprūpes sistēma, galvenokārt, akcentē tiešo pakalpojuma saņēmēju un sniegtos pakalpojumus, vienlaikus ir redzams, ka Zviedrijā iztrūkst vienotas un juridiski nostiprinātas valsts līmeņa NA atbalsta sistēmas. Un, lai gan ir definēta finansiālas kompensācijas piešķiršanas kārtība un tās kritēriji, kopumā tas ir piesaistīts personas ar FT vajadzībām, nevis NA resursiem un vajadzībām. Pie tam, pastāv zināms nevienlīdzīgas pieejas faktors atkarībā no pašvaldībā pieejamiem resursiem. Līdz ar to, kā **galvenās NA vajadzības** izkristalizējas nepieciešamība pēc **informācijas par NA pieejamo atbalstu, vienlīdzīgas atbalsta saņemšanas iespējas neatkarīgi no pašvaldības, kā arī pieejami veselību veicinošie pakalpojumi.**

⁴² Jegermalm M., Torgé C.J. Three caregiver profiles: who are they, what do they do, and who are their co-carers? [skatīts 2022. gada 18. augustā]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691457.2021.2016647>

⁴³ Tas nav viens un tas pats, ja terminu attiecina uz NA Latvijā (autoru piezīme).

⁴⁴ Ar personīgo palīdzību (*personal assistance*) autors saprot NA palīdzības sniegšanu aprūpes saņēmējam dažādās ikdienas aktivitātēs, t.sk. higiēnas, gērbšanās, mazgāšanās, pārvietošanās, mājas soļa, brīvā laika, ēšanas u.c. aktivitāšu veikšanā (autoru piezīme).

⁴⁵ Sveriges Riksdag. Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387

⁴⁶ Nordic examples on individualised support [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://nordicwelfare.org/pub//Personalised_Support_and_Services_for_Persons_with_Disabilities___mapping_of_Nordic_models/nordic-examples-on-individualised-support.html

⁴⁷ Jegermalm M., Torgé C.J. Three caregiver profiles: who are they, what do they do, and who are their co-carers? [skatīts 2022. gada 18. augustā]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691457.2021.2016647>

⁴⁸ Nordic examples on individualised support [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://nordicwelfare.org/pub//Personalised_Support_and_Services_for_Persons_with_Disabilities___mapping_of_Nordic_models/nordic-examples-on-individualised-support.html

2.5 Vācijas Federatīvā Republika

Vācijas Federatīvā Republika (turpmāk tekstā - Vācija) tika izvēlēta kā Centrāleiropas un iedzīvotāju skaita ziņā vislielākā ES valsts. Šī ir valsts ar augstu dzīves līmeni un sociālās drošības sistēmu. Interesanta ar Veimāra Republikas un Trešā Reiha izveidi, valsts, kura piedzīvojusi represīvu režīmu, pauzot klaju diskrimināciju un genocīdu dažādības apspiešanā. Ģeogrāfiski robežojas ar vislielāko valstu skaitu, un ir trešā lielākā valsts pasaulē imigrantu skaita ziņā.

Vācijā NA ir definēti kā cilvēki, kas sniedz/nodrošina neprofesionālu mājas aprūpi cilvēkiem, kam ir vajadzīga ilgtermiņa aprūpe (*long term care, LTC*) sakarā ar fizisku, garīgu vai emocionālu saslimšanu vai invaliditāti. Sociālās aizsardzības pakalpojumi attiecas vienīgi uz tiem aprūpētājiem, kuri nodrošina vismaz 14 stundu aprūpi nedēļā.

Arī Vācijā, tāpat kā vairumā valstu, statistikas rādītāji par neformālo aprūpi atšķiras - atkarībā no oficiālās statistikas, kas jau ir diezgan novecojusi, vai neoficiālās statistikas datiem. Saskaņā ar oficiālo statistiku aptuveni 5 miljoni cilvēku (aptuveni 4% no kopējā iedzīvotāju skaita) nodrošina neformālo aprūpi.⁴⁹ Dzīves kvalitātes aptaujas pētījums par Vāciju, kas tika veikts 2016.gadā, norādīja, ka valstī ir visaugstākais pašziņotās neformālās aprūpes gadījumu skaits, salīdzinot ar citām ES valstīm (neoficiālā statistika). Vācija ir otrā vietā aiz Austrijas ar zemāko stigmatas uztveres skalas rādītāju sabiedrībā (7,7 punkti).⁵⁰

Vācijā NA sociālais portrets ir ļoti līdzīgs Skandināvijas valstīm un vairumam Eiropas valstu. NA ir personas vecumā no **50 līdz 65 gadiem**, vai nu viens no laulātajiem rūpējas par otru, vai bērni par saviem vecākiem. Valsts nodrošinātais atbalsts NA šajos gadījumos ir sociālās pensijas apdrošinājums, piemēram, 2010.gadā to saņēma 414 000 Vācijas NA. Savukārt no ilgtermiņa aprūpē esošās personas apdrošināšanas tiek veikta piemaksa Sociālās pensijas apdrošinājumam NA gadījumos, kad: a) NA dzīvo Eiropas Ekonomiskajā zonā vai Šveicē; b) nodrošina aprūpi ne mazāk kā 60 dienas gadā; c) nedēļā strādā algotu darbu ne vairāk kā 30 stundas; d) nesaņem pilnu vecuma pensiju. Spēcīgākais normatīvais resurss ir Aprūpes atvaļinājuma likums (*Act on Family Care Leave*).⁵¹

Vairums NA nedzīvo kopā ar aprūpes saņēmējiem, taču tas nenozīmē, ka aprūpes nasta ir mazāka, jo atbildība paliek tā pati un ļoti bieži netiek apmierinātas NA vajadzības pēc **profesionāla atbalsta gan no formāliem aprūpētājiem, gan no mediķiem**. Paši NA uzskata, ka nepieciešams **lielāks emocionālais, finansiālais un informatīvais atbalsts**.

2.6 Lietuvas Republika

Lietuvas republika (turpmāk – Lietuva) tika izvēlēta kā postpadomju valsts, kas sociāli ekonomiskā un politiskā ziņā ir attīstījusies ļoti līdzīgi Latvijai. Tāpat līdzīga ir arī sociālās

⁴⁹ About carers [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: www.eurocarers.org

⁵⁰ Caring for Carers (C4C) survey [skatīts 2022. gada 12. augustā]. Pieejams: Caring for carers survey (C4C) GERMANY (eufami.org)

⁵¹ Nursing Leave Act “Pflegezeitgesetz” [skatīts 2022. gada 12. augustā]. Pieejams: <https://www.proz.com/kudoz/german-to-english/human-resources/3230485-pflegezeitgesetz.html>

aizsardzības un drošības sistēmas veidošanās. Lietuvā nepieciešamība pēc neformālās aprūpes pieaug, līdzīgi kā tas ir Latvijā, bet tās pieejamība samazinās sakarā ar darbspējīgo personu emigrāciju no Lietuvas un to, ka Lietuvas sabiedrība ir viena no visātrāk novecojošām Eiropā. Līdzīgi kā Latvijā Civillikums, Lietuvas konstitūcija (oriģinālvalodā - *Lietuvos Respublikos Konstitucija*)⁵² nosaka, ka vecāku aprūpes nodrošināšana mūža nogalē ir bērnu pienākums. Lai arī daļa iedzīvotāju vēlētos tikt tuvinieku aprūpēti (tuvinieku aprūpe ir ģimenes lieta), to ir grūti nodrošināt, jo NA ir problemātiski rast balansu starp aprūpes, darba un personīgajiem pienākumiem un vajadzībām.

Visbiežāk NA aprūpi nodrošina saviem vecākiem demences gadījumā un pēc insulta vai miokarda infarkta. Lielai daļai šo aprūpētāju nav nekādas specifiskas zināšanas par konkrētajiem traucējumiem vai aprūpes nodrošināšanu. Gandrīz puse aprūpētāju nesaņem nekādu ar aprūpi saistītu atbalstu, savukārt tiem, kas saņem, tas visbiežāk ir finansiāls (pabalsti).

Dažādas nacionālās attīstības stratēģijas atbalsta senioru aprūpes pakalpojumu pieejamības veicināšanu, taču līdzīgi kā Latvijā tajās nav ne vārda par atbalstu NA un viņu vajadzību nodrošināšanu. Lielākā daļa pašvaldību nespēj nodrošināt sociālo pakalpojumu kopumu, kas ļautu senioriem dzīvot savās mājās pēc iespējas ilgāk. Ilgtermiņa aprūpe tiek nodrošināta caur dienas centriem, aprūpes mājās pakalpojumiem un institucionālo aprūpi, un, saņemot šos pakalpojumus, cilvēka ar FT NA arī netieši saņem atbalstu. Aprūpes mājās pakalpojumus visbiežāk nodrošina pašvaldību pakalpojumu sniedzēji, lai arī privāti pakalpojumu sniedzēji sāk ienākt šajā sfērā. Dienas aprūpes centri bērniem ar FT ir labāk attīstīti, bet to maksa ir atkarīga no vecāku ienākumu izvērtēšanas, kas ierobežo to saņemšanu.

Personas ar FT var saņemt trīs veidu pabalstus, kas saistīti ar aprūpi, un aizņem vairāk kā trešdaļu no aprūpes pakalpojumiem veltītā budžeta (Eiropā vidēji 16%, Lietuvā 35%):

- ▼ Kompensāciju par viņam sniegto aprūpi;
- ▼ Kompensāciju par viņa apmeklējumu/ pieskatīšanu - to lielums atkarīgs no traucējumu smaguma pakāpes;
- ▼ Sociālās aprūpes pabalstu – pabalsts, ko var izmaksāt aprūpes pakalpojuma vietā pēc vienošanās ar pakalpojuma sniedzēju un klientu. Taču tas nav plaši izmantots.

Visos gadījumos pabalsts tiek izmaksāts pašai personai ar FT, un tas dod iespēju izvēlēties starp pašvaldības vai privātā sektora sniegtajiem pakalpojumiem. Tas arī tiek izmantots, lai finansiāli kompensētu ieguldījumu NA. Tāpat kā Latvijas Republikā vienīgais pieejamais pakalpojums, kuru pastarpināti (caur personu ar FT) saņem paši NA, ir atelpas brīdis. Kā liecina 2020. gadā veiktas aptaujas dati, lielākā daļa NA Lietuvā ir sievietes ap piecdesmit gadiem, gandrīz puse no viņām nesaņem nekādu atbalstu, pakalpojumus, 74% ir NA ir paiduši nepieciešamību **pēc lielāka profesionālā atbalsta**. Saistībā ar aprūpes pienākumiem daudzi piedzīvo **fiziskās veselības pasliktināšanos un psiholoģiskas problēmas**, taču psiholoģisku atbalstu saņem vien neliela daļa.

⁵²The Constitutional Court of the Republic of Lithuania [skatīts 2022. gada 15. augustā]. Pieejams: <https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192>

2.7 Latvijas Republika

NA Latvijas Republikā (turpmāk tekstā - Latvijā) ir personas, kuras nodrošina personu ar FT ikdienas aprūpi, bieži rūpējoties ne vien par aprūpējamā pamatvajadzībām, bet arī sociālajām un emocionālajām vajadzībām, par to visbiežāk nesaņemot atalgojumu. Tie ir personu ar FT ģimenes locekļi, draugi, kaimiņi vai citas personas, ar kurām persona ar FT vai tās ģimenes locekļi noslēguši neformālu vienošanos.

NA pieejamais atbalsts – pakalpojumi nav tieši vērsti uz viņu vajadzību apmierināšanu un problēmu risināšanu, bet ir netiešs atbalsts, ko iespējams saņemt caur cilvēkam ar FT piesaistīto pakalpojumu, piemēram, atelpas brīža pakalpojums, asistenta pakalpojums. Tā, piemēram, asistenta pakalpojuma mērķis ir veicināt personu ar invaliditāti mobilitāti un iesaistīšanos sabiedriskajā dzīvē, kā arī, lai atslogotu personu ar invaliditāti ģimenes locekļus.

Savukārt, lai saņemtu sociālās aprūpes pakalpojumus, cilvēkam vai viņa pārstāvim jāvēršas savas pašvaldības sociālajā dienestā. Visvairāk pieprasītais un visbiežāk sniegtais pašvaldību pakalpojums ir aprūpe mājās. Šādu aprūpi var saņemt cilvēki, kuri patstāvīgi nevar sevi aprūpēt veselības stāvokļa, FT un vecuma dēļ. Lemjot par aprūpi mājās, sociālais dienests novērtē paša klienta un ģimenes locekļu spējas nodrošināt aprūpi, plāno darbības, kurās ir nepieciešama palīdzība, un aprēķina aprūpes mājās pakalpojuma izmaksas. Pašvaldība savu iespēju ietvaros piedāvā profesionālu pakalpojumu sniedzēju nodrošināto aprūpi mājās vai sniedz atbalstu ģimenei, lai tā varētu aprūpēt ģimenes locekli. Ja personas aprūpi nodrošina ģimenes locekļi, pašvaldība šos ģimenes locekļus var atbalstīt psiholoģiski, viņus konsultējot un apmācot, un, ja nepieciešams, arī materiāli (ja šāds atbalsta veids ir paredzēts pašvaldības saistošajos noteikumos). Ir gadījumi, kad asistenta un pavadona pakalpojumu nodrošina ģimenei pietuvinātas vai tās sastāvā faktiski esošas personas. Kaut arī ir līgums starp pašvaldību, pakalpojuma sniedzēju un saņēmēju, tiek noslēgtas savstarpējas neformālas vienošanās, un šādos gadījumos šie pakalpojumi faktiski kalpo kā finansiāla kompensācija vecākiem/aprūpētajiem par neformālās aprūpes darbu, kuri aprūpes pienākumu dēļ “izkrituši” no darba tirgus, nevis tiek izmantoti, lai tajā atgrieztos.

Demogrāfiskie rādītāji un statistika par NA Latvijā nav sniegta. Līdz ar to ir izteikta vajadzība legalizēt NA statusu normatīvos un apzināt NA statistiku un sociālo portretu Latvijā kopumā. Latvijā identificētās NA vajadzības ir apkopotas šī ziņojuma 3. un 4. nodaļā.

2.8 Kopsavilkums

Galvenie secinājumi no ārvalstu prakšu analīzes ir tādi, ka atšķirīgs aplūkoto valstu gadījumā ir likumiskais ietvars, saistītie normatīvi un NA pieejamais psihosociālais un finansiālais atbalsts, kā arī izmantotā terminoloģija attiecībā uz to, kā tiek apzīmēts NA. Taču visās valstīs atpazītās NA problēmas un vajadzības ir visai līdzīgas. Tā galvenokārt ir vientulības sajūta, psiholoģiskā pārslodze un NA veselības pasliktināšanās, informācijas trūkums par dažādiem jautājumiem, vajadzība pēc lielāka kopienas atbalsta un vajadzība pēc psihosociāla atbalsta. Kopumā ārvalstu prakšu izpētē identificētās NA vajadzības ir šādas:

- ▼ Nodrošināt iespējas saņemt padomus un konsultācijas personas ar FT aprūpei mājās, padomus personas veselības veicināšanai, slimību profilaksei un slimību ārstēšanai;

- ▼ Nodrošināt iespēju saņemt regulāru profesionālu atbalstu gan no formāliem aprūpētājiem, gan no mediķiem un psihoterapijas speciālistiem;
- ▼ Organizēt apmācības par pirmās palīdzības sniegšanu, nelaimes gadījumu mājas vidē novēršanu;
- ▼ Mazināt informācijas trūkumu par aprūpējamajam pieejamiem sociālās un veselības aprūpes pakalpojumiem;
- ▼ Mazināt vientulības un izolētības sajūtu, sniegt psihoemocionālu atbalstu saistībā ar apkārtējo cilvēku neizpratni vai diskriminējošu attieksmi, nodrošināt profesionālu palīdzību psiholoģiskas pārslodzes un izdegšanas gadījumos;
- ▼ Veicināt pašvaldības, valsts vai nevalstiskā sektora iesaisti atpūtas aktivitāšu NA organizēšanā, lai mazinātu NA sociālo atstumtību, kā arī veicināt NA pieejamu veselību veicinošu aktivitāšu īstenošanu;
- ▼ Nodrošināt pasākumus, kuros NA ir iespēja dalīties ar savām sajūtām, dalīties savā pieredzē ar citiem NA;
- ▼ Saņemt profesionālu psiholoģisku atbalstu, piedaloties psiholoģiskā atbalsta grupās;
- ▼ Organizēt biedrības vai citas apvienības, lai pārstāvētu savas intereses valsts līmenī;
- ▼ Nodrošināt lielāku finansiālo atbalstu/ veicināt finansiālo neatkarību;
- ▼ Nodrošināt elastīgākus darba apstākļus NA saistībā ar aprūpes pienākumu pildīšanu, nostiprināt NA tiesības valsts līmenī un nodrošināt NA sociālo aizsardzību, saistībā ar darba tirgu politiku.

Pēc izpētes arī secināms, ka, lai Latvijā veidotu un attīstītu NA draudzīgu atbalsta sistēmu, no ārvalstīm būtu pārņemami šādi labās prakses piemēri:

- ▼ Atelpas brīža pakalpojums NA (šobrīd Latvijā pieejams vien vecākiem, kuri aprūpē bērnus ar FT un pilngadīgu personu ar GRT likumiskajiem pārstāvjiem);
- ▼ Ikgadējā NA dienas, kuru ietvaros tiek novērtēts šo aprūpētāju darbs un ieguldījums sabiedrības labklājībā;
- ▼ NA statusa tiesiska atzīšana, lai legalizētu NA statusu un apzinātu šo personu skaitu, vajadzības;
- ▼ Pieredzes apmaiņas pasākumi starp NA un formālajiem aprūpētājiem;
- ▼ NA paredzēta praktisko mācību nodrošināšana dažādos Latvijas reģionos un organizācijās;
- ▼ Tālruņa līnijas (*hotline*) konsultāciju iespējas NA (īpaši akūtos gadījumos);
- ▼ Valsts garantēto apmaksāto ikgadējo atvaļinājumu piešķiršana NA (šobrīd NA var izmantot noteiktu dienu skaitu bez algas saglabāšanas);
- ▼ Preventīvas programmas NA fiziskās un psihiskās veselības uzturēšanai un rūpēm par sevi;
- ▼ Valsts apmaksātas veselības pārbaudes NA, ņemot vērā augstākus riskus gūt fiziskas traumas, personu ceļot, apgriežot u.tml., kā arī, ņemot vērā augstākus izdegšanas riskus;
- ▼ Sociālās garantijas NA, lai pretendētu uz tiesībām saņemt valsts sociālās apdrošināšanas pensiju.

3. NEFORMĀLO APRŪPĒTĀJU PROBLĒMAS UN VAJADZĪBAS LATVIJĀ

Šajā nodaļā, balstoties uz veiktajām fokusgrupas diskusijām, ir apkopota informācija par NA problēmām un vajadzībām Latvijā. Ir apkopota informācija gan par tām vajadzībām, kuras ir iespējams risināt līdz ar šīs pakalpojuma ietvaros plānotās metodikas izstrādi, gan ir apkopota informācija par lielāka mēroga problēmām, kuras ir būtiski apzināt situācijas kontekstā un risināt attiecīgo politiku veidotājiem.

Kā datu ieguves metode tika izvēlēta fokusgrupas diskusija, jo tā ir atzīta par veiksmīgu veidu, kā cilvēkiem no dažādām organizācijām, vietām ar atšķirīgu pieredzi sanākt kopā, lai diskutētu par vienojošu jautājumu vai problēmu. Tā ir draudzīgā formā piedāvāta iespēja paust savu viedokli, dalīties pieredzē, un paredz principu - neviena atbilde, ideja nav nepareiza.

Projekts aptver plašu NA loku, kuri aprūpē cilvēkus ar dažāda veida FT - redzes traucējumiem, dzirdes traucējumiem, kustību traucējumiem, GRT un cita veida traucējumiem –, tādēļ ekspertu grupā tika nolemts organizēt divas fokusgrupas diskusijas, lai apzinātu NA vajadzības un problēmas. Pirmā diskusija grupa apvienoja NA personām ar GRT interešu pārstāvjus⁵³, otrā diskusija apvienoja NA personām ar kustību, redzes, dzirdes un citiem FT interešu pārstāvjus. Abās grupās tika ievērota noteikta jautājumu struktūra, pēc kuriem vadīties (skatīt 1. pielikumu).

Abās fokusgrupās dalībnieki aktīvi diskutēja par esošajām problēmām NA darbā, kas vistiešāk sasaucās arī ar viņu neizvērtētajām vajadzībām. Katra esošā problēma ilgstoši nerisināta rada aizvien jaunas vajadzības un otrādi – jaunas vajadzības, kas arī netiek apmierinātas, veicina problēmu padziļināšanos.

1. ilustrācija. *Problēmu un vajadzību savstarpējā saistība*

Specifiski sociālās situācijas un vajadzību izvērtēšanas mehānismi un procedūras pašreiz Latvijā ir paredzētas tikai cilvēkiem ar FT, arī sabiedrībā balstītie sociālie pakalpojumi faktiski ir paredzēti un tos piešķir tikai personām ar FT, bet ne viņu NA. Kā var secināt no citu valstu pieredzes analīzes, vajadzību izvērtēšana un atbalsta plāna sastādīšana būtu vajadzīga arī NA (līdzīgi kā Lielbritānijas pieredzē, veicot aprūpējamās personas un aprūpes sniedzēja kopējo vajadzību identificēšanu), jo tādējādi tiktu radīta stabila atbalsta sistēma NA, piemēram, paredzot atelpas brīža pakalpojumu, apmaksātus atvaļinājumus, apmeklējuma/kopšanas pabalstus, mācību vai pieredzes apmaiņas grupas u.c. Turpinājumā apkopotas galvenās problēmas un NA vajadzības dažādās tematiskās grupās.

⁵³ Cilvēku ar GRT, kustību, redzes, dzirdes traucējumiem (turpmāk tekstā – FT) tiesību pārstāvji, interešu aizstāvji, speciālisti (fizioterapeiti, sociālie darbinieki, psihologi), kas strādā ikdienā ar šo mērķa grupu un nevalstisko organizāciju pārstāvji.

Tiesiskie, finansiālie aspekti

Diskusiju laikā papildu jau veiktajai analīzei par situāciju Latvijā skaidri iezīmējās normatīvo aktu radītās neskaidrības un nepieciešamība tos sakārtot attiecībā uz NA juridisko statusu. Tas būtu viens no valsts sociālās drošības politikas primārajiem uzdevumiem. Respektīvi, ir jāatzīst NA statuss valstī, un ne tikai jāatbalsta viņu esošā aprūpes darbība, bet arī jāveicina NA drošība un psihosociālā labklājība. NA lielus izaicinājumus rada apstākļi, ka atbalsts cilvēkiem ar FT tiek saistīts ar maznodrošinātas un trūcīgas personas statusu, uz ko tika norādīts arī fokusgrupas diskusiju laikā. Praksē tas nozīmē, ka, ja ģimenei ir ienākumi, kas šo robežu pārsniedz, tad daļa pakalpojumu automātiski nevar tikt piešķirti, tie jāfinansē no personīgiem līdzekļiem. Diemžēl to var uzskatīt kā sava veida diskriminācijas veidu, kas mazina ģimenes pieeju noteiktiem pakalpojumiem. Viena no diskusijas dalībniecēm, šo situāciju raksturoja šādi: *“Arī tas, ka tie projekti, kas tiek organizēti no Eiropas naudām, finansējumiem, arī pieprasa to diagnozi, lai ir. Vai to invaliditāti. Tikai līdz ar to, ka nav saņemta šī invaliditāte, daudzi arī nevar piedalīties šajos projektos... Daudzi vecāki domā, ka varbūt kaut kas mainīsies un varbūt, ka tā invaliditāte nav nepieciešama – tas ir viens...”*. Tā kā ģimenes sistēma ir kā pamats NA sociālā atbalsta attīstīšanai, tad grupu dalībnieki atzina, ka šī jautājuma risināšanā sagaida lielāku atbalstu no pašvaldībām.

Kā atzīmē fokusgrupas diskusijas dalībnieki, papildus apstākļi, kas negatīvi ietekmē savlaicīgas un kvalitatīvas informācijas par tiesiskajiem aspektiem iegūšanu, ir sadrumstalotība starp institūcijām jeb sadarbības trūkums starp dažādu institūciju darbiniekiem, kas savukārt noved pie pakalpojumu saņemšanas pārrāvuma. Pirmkārt, viens no būtiskiem šķēršļiem problemātikai starpinstitutionālā līmeņa un starpprofesionālās sadarbības veidošanai ir datu aizsardzība, kas liedz speciālistiem nodot informāciju kolēģiem, virzīt sociālās un veselības aprūpes procesu. Otrkārt, šķērslis bieži vien ir tas, ka nav nodrošināti sociālie darbinieki – gadījuma vadītāji, kuri pārraudzītu cilvēka sociālās situācijas attīstību, veiktu izvērtēšanu un attīstītu sociālā (vai individuālā) atbalsta plānu. Treškārt, šķērslis ir tas, ka NA trūkst finansiāla atbalsta, sociālās aizsardzības un NA nav pieejami pakalpojumu, kas apmierinātu viņu vajadzības.

Lai gan diskusijās kopumā identificētas un augstāk uzskaitītas vairākas ar tiesiskajiem un finansiālajiem aspektiem saistītas NA problēmas un vajadzības, projekta metodiskā materiāla saturā būtu iekļaujamas šādas NA vajadzības:

- ▼ Apgūtas zināšanas par NA lomu, atšķirību no formālā aprūpētāja;
- ▼ Apgūtas zināšanas par NA pieejamajiem resursiem (resursu karti), t.sk. pakalpojumiem;
- ▼ Apskatīti normatīvie akti, kas regulē NA un personu ar FT pakalpojumu piešķiršanas kārtību, iepazītas galvenās vietnes, kurās iespējams iegūt šāda veida informāciju, veicinātas NA prasmes atrast ar likumdošanu saistīto informāciju un savas kompetences līmenī analizēt /kritiski izvērtēt to;
- ▼ Apgūtas zināšanas par juridiskā atbalsta saņemšanas iespējām un valsts sniegtajiem juridiskās palīdzības veidiem NA un aprūpējamajam.

Psihologiskie aspekti

NA svarīga, pēc diskusijas dalībnieku domām, ir psiholoģiskā un emocionālā atbalsta nodrošināšana / saņemšana. Psiholoģiska rakstura problēmas, piemēram, emocionālā spriedze, stress, izdegšanas riski, sevis nenovērtēšana – tas viss iezīmē noteiktu psihosociālā atbalsta nepieciešamību. Diskusijas dalībnieki norādīja arī uz specifiskām vajadzībām darbā ar cilvēkiem, kuriem ir redzes, dzirdes traucējumi. Spriedzi rada, piemēram, saskarsmes prasmju trūkums, spējas izmantot un saprast ķermeņa valodu, mīmiku, žestus, zīmju valodu trūkums, informācijas sniegšana aprūpējamajam par orientēšanos telpā un laikā.

Īpaši svarīga NA ir spēja izprast sevi, savas sajūtas un iespējas aprūpēt otru cilvēku, ja FT ir iegūts dzīves laikā. Atbalsts, t.sk. sociālais atbalsts, NA ir jāveido ļoti individuāli, mērķēti, tam nevar būt formāls un vispārīgs raksturs. Tā, piemēram, viena diskusijas dalībniecēm atzina, ka apmācības viņu kā NA neuzrunātu, jo šķistu pārāk vispārīgas un par maz būtu personīgās pieejas: *“Tur daudz un par visu kaut ko runā, piemēram, mani neinteresētu Aspergera sindroms, ja aprūpējamam būtu demence: mani interesētu cilvēka ielikšana, izcelšana no ratiņkrēsla, nevis pārvietošanas tehnika ar kruķi vai rolatoru; mani neinteresētu tehniskie palīgglīdzekļi un to lietošana, bet konkrēta tehniskā palīgglīdzekļa lietošana konkrētam cilvēkam”*. Tādējādi, plānojot modulāro programmu un apmācību grupas, ir jāņem vērā tas, lai NA varētu iegūt pēc iespējas mērķētāku, viņu situācijai specifiskāku informāciju un praktiskās iemaņas.

Diskusijas dalībnieki aktualizēja nepieciešamību NA saņemt klīniskā un veselības psihologa konsultācijas, nepieciešamību apgūt prasmes tam, kā sevi pasargāt un kā rūpēties par savu emocionālo labbūtību, kā adekvāti novērtēt speciālistu prasības un izvairīties no pāraprūpes un hiperprotekcijas pret aprūpes saņēmējiem, kā labāk īstenot sevis izpēti u.c. NA psihiskā, garīgā un fiziskā veselība ir primāra, jo apmierināts un gandarīts cilvēks arī savam aprūpējamajam spēj sniegt emocionāli un sociāli papildītāku atbalstu, ko esošā brīdī ir gandrīz neiespējami saņemt: *“..Tas ir apburtais lokas arī tam cilvēkam – aprūpētājam, kurš ir tuvinieks, kad vajag šo psiholoģisko atpūtu, nu, teiksim tā... Jā, ir jau ļoti skaisti – katram cilvēkam pienākas, to nodrošina it kā sociālais ... sociālā nodaļa, sociālie centri. Bet tai pašā laikā tie ir tik pārpildīti, un tur to vietu ir tik... Teiksim, savu tuvinieku uz kādu laiku atdot, lai tu pats mazliet atpūstos un sevi restartētu, ja... nu praktiski nav iespējams, ja...”*.

Tas pats attiecas arī uz nepieciešamajām prasmēm par līdzsvara veidošanu starp ģimeni un apkārtējo vidi (sistēmiskais skatījums). Dalībnieki uzsvēra, ka ģimenes situācija mainās krasi, ja cilvēks iegūst kādu no FT dzīves laikā. To pavada šoks, apmulsums, slimības nepieņemšana, noslēgšanās, dusmas u.c. psiholoģiska rakstura simptomi. Ģimenes sistēmā ienāk NA, notiek praktiska izdzīvošana jaunos apstākļos. Sadarbība starp slimnīcu, ģimenes ārstu un sociālo dienestu noris nepilnīgi vai nemaz. Un NA ir spiests meklēt resursus pats: *“Manā izpratnē tā ir vienkārši speciālistu nevēlēšanās sadarboties... Nu, nevar likumā iestrādāt, ka jums būs sazināties ar to un to ... Jau šobrīd ir paredzēta informācijas apmaiņas iespēja sociālajiem dienestiem un ģimenes ārstiem. Kāpēc tādās dažādās virtuālajās datu bāzēs iespējas ir? Protams, tur ir citi jautājumi. Par datu savienojamību un tamlīdzīgām lietām. Bet, tiklīdz ir jāizstrādā individuālie rehabilitācijas plāni, tā šādu iespēju vairs nav. ...”*.

Diskusijās identificētās ar psihisko veselību un labsajūtu saistītās NA problēmas un vajadzības:

- ▼ NA nepieciešamas zināšanas, kā sevi nesavainot (fiziski) un neievainot (psiholoģiski), kā labāk izprast sevi un savas vajadzības;

- ▽ NA akūti un regulāri ir nepieciešama atpūta no ikdienas rūpēm un brīvais laiks savu interešu apmierināšanai, kā arī psihoemocionāla labsajūta;
- ▽ NA ir nepieciešamas zināšanas par to, kā uzturēt labu psihisko veselību, kā mazināt emocionālo izdegšanu. Sakarā ar personas ar FT aprūpi pastāv izteikts aprūpes slogs⁵⁴ visai ģimenei.
- ▽ NA ir nepieciešamība saņemt klīniskā un veselības psihologa konsultācijas;
- ▽ NA ir nepieciešamas saskarsmes prasmes, spējas izmantot un saprast ķermeņa valodu, mīmiku, žestus un zīmju valodu, nepieciešamas zināšanas, kā sniegt informāciju aprūpējamajam par orientēšanos telpā un laikā;
- ▽ NA ir nepieciešamas zināšanas, kā adekvāti novērtēt speciālistu prasības;
- ▽ NA ir vajadzīga spēja noteikt, pieņemt un vadīt savus lēmumus (praktisku apsvērumu dēļ tas vienmēr nav iespējams, jo ir jādara tā, kā esošā finansiālā vai materiālā situācija to atļauj);
- ▽ NA ir nepieciešamas zināšanas par savu resursu atjaunošanu, par spējām veicināt savu neatkarību no aprūpējamā.

Medicīna un rehabilitācija

Diskusiju dalībnieki viennozīmīgi atzina medicīnisku pamatzināšanu un pamatzpratnes nepieciešamību gan NA, gan padziļinātas zināšanas ārstēšanā, atbalsta sniegšanā un aprūpē iesaistītajiem speciālistiem (multidisciplinārā komanda) un profesionāliem aprūpētājiem. Turklāt jāņem vērā, ka apmācību laikā izglītojamajiem būs atšķirīgas intereses, kas izrietēs no viņu aprūpējamā gadījuma. Praktiski aprūpējot cilvēku ar FT, ir svarīgi zināt viņa saslimšanas īpatnības un attīstības gaitas prognozes, ar seksualitāti saistītus jautājumus, īpaši personu ar GRT aprūpē, un citus jautājumus: *“Nepieciešamās zināšanas ir par pašiem traucējumu veidiem, par tālāko attīstību un par konkrētiem atbalsta veidiem, piemēram, ja tie ir kustību traucējumi, tad kā pareizi bērnu nēsāt, kā nolikt, paņemt un tā tālāk.”*

Diskusijās identificētās ar veselības aprūpi, rehabilitāciju saistītās NA problēmas un vajadzības:

- ▽ NA un arī aprūpējamajam ir nepieciešama veselīga dzīvesveida izpratnes un prasmju attīstīšana;
- ▽ NA un arī aprūpējamajam ir nepieciešama izpratnes sniegšana par psihiatrisko medikamentu lietošanas nepieciešamību, īpaši personām ar GRT, lai mazinātu

⁵⁴ Angļu val. - *burden of care* - ir jēdziens, ar kuru apzīmē spriedzi un stresu, ko izjūt cilvēks, ilgstoši par kādu rūpējoties (parasti aprūpējot kādu ģimenes locekli mājās). No vienas puses, jēdziens palīdz dziļāk izprast fiziskās un emocionālās prasības, sociālos un finansiālos ierobežojumus, ko aprūpes pienākumi rada aprūpētajam. No otras puses, jēdziens tiek vērtēts pretrunīgi, jo ietver risku stigmatizēt personu, par kuru rūpējas, kā apgrūtinājumu un slogu citiem. Jēdziens sociālajā darbā ienes ētikas dilemmu situācijā, kad klients savus aprūpes pienākumus izmanto, lai iegūtu papildu atbalstu, ko izlieto nevis aprūpējamā dzīves kvalitātes uzlabošanai, bet savtīgās interesēs

aizspriedumus par medikamentu lietošanu un izvairītos no situācijām, kad aprūpējamais tos pārtrauc lietot;

- ▼ NA aprūpējamajam ir vajadzība pēc individuāli izstrādātiem rehabilitācijas plāniem NA aprūpējamajam;
- ▼ NA ir būtiski, lai tiktu mazinātas rindas uz speciālistu konsultācijām, rindas uz medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumiem, t.sk. arī uz maksas pakalpojumiem.

Aprūpe, brīvais laiks, sociālās aktivitātes

NA ir cilvēks, kas kādu noteiktu dzīves apstākļu ietekmēts, ir uzņēmies atbildību, rūpes pār otru cilvēku, kurš pats nav spējīgs sevi aprūpēt, patstāvīgi kārtot sadzīves jautājumus un nodrošināt savas profesionālās vajadzības. Diskusiju dalībnieki daudz apsprieda slogu, ar kuru saskaras NA, NA motivāciju uzņemties aprūpes darbu, NA tiesības uz savu personīgo dzīvi un profesionālo darbību. Tika pārrunāts, ka formālais aprūpētājs jebkurā laikā var pārtraukt savas darba attiecības, bet NA visbiežāk diemžēl to nevar.

Praksē bieži sastopama situācija, kad nedzirdīga cilvēka NA arī ir nedzirdīgs u.c. līdzīgi gadījumi attiecībā uz citiem FT. Rodas jautājums - kā sniegt atbalstu šādai ģimenes sistēmai, kā risināt vides pieejamības jautājumus, kādi profesionālās rehabilitācijas pasākumi ir pieejami? Grupas dalībnieki vairākkārtīgi minēja cilvēku neticību sociālā atbalsta sistēmai, jo nejūt atbalstu no valsts un pašvaldību institūcijām jau gadiem ilgi. Tika akcentēta nepieciešamība pēc individuāli izstrādāta atbalsta plāna NA, tādējādi stiprinot NA kapacitāti un novēršot NA veselības vai dzīves kvalitātes pasliktināšanos, kas jau ir attīstīta kā laba prakse Zviedrijā.

NA slodze ir vērtējama kā liela gan no psiholoģiskā skatu punkta, gan fiziskā skatu punkta, gan emocionālā un arī sociālā skatu punkta. Tāpēc jautājums un aicinājums NA apgūt projekta ietvaros paredzēto izglītības programmu ir jāizsaka korekti, saprotami un radot NA priekšstatu, ka programmas mērķis ir sniegt atbalstu NA, lai viņš spētu rūpēties par personu ar FT gudrāk un vieglāk, nevis vairāk, un, ka tas nav piespiedu pasākums. Kā piemērs tika minēts kāds vecāks savam ar autismu slimam bērnam, kurš nevēlējās iesaistīties nekādās aktivitātēs, jo uzskatīja, ka vislabāk pazīst savu bērnu, negrib to atstāt kāda cita cilvēka aprūpē un viņa, kā vecāka, sniegtā aprūpe ir vislabākā.

Kāds grupas dalībnieks atzina, ka zināšanas par to, kā NA piepildīt sevi, savu brīvo laiku ļoti noder personu motivēšanā. Citi turpretī izteica viedokli, ka NA vienkārši būtu nepieciešams garš, valsts apmaksāts atvaļinājums.

Diskusijās identificētās ar sociālajām aktivitātēm un aprūpi saistītās NA problēmas un vajadzības:

- ▼ NA ir nepieciešamas atbalsta grupas, koučings, supervīzijas⁵⁵;

⁵⁵ Angļu val. - *supervision* - ir konsultēšanas veids pieaugušo izglītībā un profesionālās darbības sistēmā. Vēsturiski attīstījusies palīdzošajās profesijās, bet mūsdienās ir izplatīta gandrīz visās profesionālajās jomās. Tas ir process, kura ietvaros supervizors un supervizējamais iedziļinās konkrētā ar profesionālo jomu saistītā situācijā un veic tās analīzi. Supervīzijā tiek atbalstīta, attīstīta, pārskatīta un pārraudzīta, dažkārt arī novērtēta speciālista profesionālā darbība, tās tiesiskie un profesionālās ētikas

- ▼ NA ir nepieciešama pieredzes apmaiņa ar citiem NA, lai dalītos pieredzē, gūtu padomus un emocionālu iedrošinājumu;
- ▼ NA ir nepieciešams iedrošinājums un padomi, kā sabalansēt aprūpes pienākumus ar savu personīgo dzīvi un profesionālo darbību;
- ▼ NA problēma ir pāraprūpe, tā ir psiholoģiska problēma, ko veicina piesaiste aprūpējamajam saņemto pabalstu dēļ. NA ir nepieciešamas zināšanas par to, kā atpazīt pāraprūpi, kā no tās izvairīties;
- ▼ NA nepieciešamas individualizētas izglītības programmas, kursi, kuros iegūt sev nepieciešamo informāciju;
- ▼ Kopumā dažādu atpūtas un brīvā laika aktivitāšu nodrošināšanai NA traucē vides un transporta pieejamības nevienlīdzība dažādās pašvaldībās, dzirdīgu cilvēku bailes no nedzirdīgiem cilvēkiem, kas vairo stigmatizējošu attieksmi sabiedrībā un cilvēku ar dzirdes traucējumiem noslēgšanos no apkārtējās sabiedrības.

4. IZGLĪTĪBAS UN ATBALSTA PROGRAMMĀ NEFORMĀLAJIEM APRŪPĒTĀJIEM IEKĻAUJAMĀS ZINĀŠANAS UN PRASMES

Šajā nodaļā strukturētā formā ir apkopota informācija par NA nepieciešamajām zināšanām, prasmēm un kompetencēm, kuras būtu iekļaujamās modulārajā kompetenču izglītības programmā.

Informācija par nepieciešamajām kompetencēm ir apkopota piecās tabulās, atbilstoši SIVA definētajiem pieciem moduļiem:

- 1)** Medicīna un aprūpe;
- 2)** Saskarsme;
- 3)** Ergonomika;
- 4)** Sadzīve;
- 5)** Tiesības un pienākumi.

Tabulas pirmajā kolonnā ir definētas tās kompetences, kas ir kopīgas visiem NA – neatkarīgi no viņu aprūpējamā FT veida. Savukārt tālākajās piecās kolonnās ir uzsvērtas specifiskās zināšanas un prasmes konkrēti kustību, redzes, dzirdes, GRT un citiem FT veidiem. Tas jāņem vērā, organizējot apmācības konkrētajai NA grupai, lai novērstu risku, ka tēma tiks izklāstīta vispārīgā līmenī un NA neiegūs tiem nepieciešamās specifiskās zināšanas un prasmes. Vienaļpusē jāņem vērā, ka pastāv gadījumi, kad nav definēti kopīgie temati, bet tie ir uzreiz dalīti katrai NA grupai atsevišķi. Šāda situācija jo īpaši novērojama tieši pirmajā modulī “Medicīna un aprūpe”, kurā izteikti biežāk parādās nepieciešamība pielāgot konkrēto nodarbību izglītojamo vajadzībām – skatot jautājumus FT kontekstā.

Plānojot kompetenču izglītības programmas saturu un tālāko apmācību realizāciju, izstrādātājiem un programmas īstenotājiem jāņem vērā, ka ne visi moduļos iekļautie temati būs aktuāli visiem NA. Nepieciešams veidot struktūru – (a) moduļu daļas - pamatbloki, kurus būtu rekomendējams apgūt visiem mācībās iesaistītajiem, un (b) moduļu izvēles daļas, kuras var izvēlēties tie, kuri vēlas plašāku izpratni, zināšanas un prasmes par konkrētajiem tematiem, piemēram, par jaunākajām modernajām tehnoloģijām, kuras var izmantot saziņā, par aktivitātēm, kuras veikt kopā ar aprūpējamo u.c. tēmas.

Tabulās minētās aktuālās tēmas tiks ietvertas mācību moduļos, katra moduļa satura pamatā liekot konkrētus sasniedzamos rezultātus, kas nosaka nepieciešamo kompetenču apguvi un tādējādi ietver sevī teorētiskās zināšanas un praktiskās mācības. Sasniedzamais rezultāts tiks formulēts kā mācīšanās sasniedzamie rezultāti zināšanu, prasmju un kompetenču izteiksmē par to, ko mācību rezultātā zina, prot un spēj darīt izglītojamais.

Pakalpojuma un kopējā Projekta ietvaros svarīgi izprast, ka zināšanu un prasmju jēdzieni tiek lietoti kā kompetenci veidojoši elementi. Personas kompetencei veikt kādu darbību/darbu vienmēr būs arī subjektīvs raksturs, jo to caurvij gan cilvēka uztveres īpatnības par apkārtējo pasauli, gan viņa attieksme, gan viņa vērtību sistēma. Svarīga ir zināšanu un prasmju integrēšana. Kompetences trijstūra shematisku attēlojumu skatīt 2. ilustrācijā.

2. ilustrācija. *Kompetences trijstūris.*^{56 57}

Moduļa apguves laikā tiks ievērots teorijas un prakses vienotības princips – iespēja izglītojamajiem mācību procesā iepazīties gan ar zinātniskajiem jeb teorētiskajiem pamatiem, ievērojot teorijas lietojamību, gan apgūt atbilstošas prasmes un kompetences, ievērojot valstī rekomendējamo teorijas un prakses proporciju 40:60. Nodrošinot modulāro pieeju izglītības procesā tiks veicināta izglītojamā intelektuālā, emocionālā un garīgā attīstība, ievērojot paredzēto moduļa satura iekšējo loģiku un nodrošinot izglītojamā tiešu līdzdalību satura apguvē. Mācību procesā tiks augsti novērtēta personas praktiskā darbība.

⁵⁶ Roga, V. (2017). Sociālā darba prakses profesionālās kompetences. Sociālais darbs Latvijā, 2. [skatīts 2022. gada 22. augustā] Pieejams: https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2017/11/izdevums_socialaisdarbslatvija_2017_21.pdf

⁵⁷ Roga, V. (2015). Ekoloģiskā kompetence sociālajā darbā kopienā. Hamburga: OmniScriptum GmbH&Co.

2. tabula. Modulī “Medicīna un aprūpe” ietveramās zināšanas, prasmes un kompetences

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Vispārējās pamatzināšanas par cilvēka anatomiju, fizioloģiju	FT specifika, konkrētā saslimšana un tās attīstības gaita	FT specifika, konkrētā saslimšana un tās attīstības gaita	FT specifika, konkrētā saslimšana un tās attīstības gaita	FT specifika, konkrētā saslimšana un tās attīstības gaita. Dažādi GRT veidi, to izpausmes dažādos vecuma posmos, attīstības zonas, pieejas aprūpē, prognozējamā slimības attīstība un tās ietekme uz personas dzīves prasmēm un spēju būt patstāvīgam	FT specifika, konkrētā saslimšana un tās attīstības gaita
	Zināšanas par iespējamajām FT, slimības blakus saslimšanām. Prasme savlaicīgi atpazīt dažādas aprūpējamā blakus saslimšanas, veselības pasliktināšanos	Zināšanas par iespējamajām FT, slimības blakus saslimšanām. Prasme savlaicīgi atpazīt dažādas aprūpējamā blakus saslimšanas, veselības pasliktināšanos	Zināšanas par iespējamajām FT, slimības blakus saslimšanām. Prasme savlaicīgi atpazīt dažādas aprūpējamā blakus saslimšanas, veselības pasliktināšanos	Zināšanas par iespējamajām FT, slimības blakus saslimšanām. Prasme savlaicīgi atpazīt dažādas aprūpējamā blakus saslimšanas, veselības pasliktināšanos	Zināšanas par iespējamajām FT, slimības blakus saslimšanām. Prasme savlaicīgi atpazīt dažādas aprūpējamā blakus saslimšanas, veselības pasliktināšanos
Zināšanas par veselības un ilgstošās sociālās aprūpes pakalpojumu veidiem, normatīvo regulējumu, pakalpojumu saņemšanas iespējām un to pieejamību ārstniecības iestādēs un sociālās aprūpes iestādēs. Zināšanas par NVO sektora pakalpojumiem	Veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamības specifika, ņemot vērā konkrēto FT veidu,	Veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamības specifika, ņemot vērā konkrēto FT	Veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamības specifika, ņemot vērā konkrēto FT	Veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamības specifika, ņemot vērā konkrēto FT	Veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamības specifika, saslimšanu. Specifiskas NVO

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
	saslimšanu. Specifiskas NVO	veidu, saslimšanu. Specifiskas NVO	veidu, saslimšanu. Specifiskas NVO	veidu, saslimšanu. Specifiskas NVO	Izpratne par paliatīvo aprūpi
	Nepieciešamie speciālisti un to piesaiste atkarībā no aprūpējamā vajadzībām	Nepieciešamie speciālisti un to piesaiste atkarībā no aprūpējamā vajadzībām	Nepieciešamie speciālisti un to piesaiste atkarībā no aprūpējamā vajadzībām	Nepieciešamie speciālisti un to piesaiste atkarībā no aprūpējamā vajadzībām	Nepieciešamie speciālisti un to piesaiste atkarībā no aprūpējamā vajadzībām
	Aprūpes higiēnas pamati, higiēnas līdzekļu izvēle			Aprūpes higiēnas pamati, higiēnas līdzekļu izvēle	Gulošu pacientu aprūpes īpatnības. Izgulējumu rašanās cēloņi, pazīmes un aprūpes iespējas
Prasme un spēja sniegt pirmo palīdzību	Prasme un spēja sniegt palīdzību aprūpējamajam krīzes gadījumos, ņemot vērā konkrēto diagnozi	Prasme un spēja sniegt palīdzību aprūpējamajam krīzes gadījumos, ņemot vērā konkrēto diagnozi	Prasme un spēja sniegt palīdzību aprūpējamajam krīzes gadījumos, ņemot vērā konkrēto diagnozi	Prasme un spēja sniegt palīdzību aprūpējamajam krīzes gadījumos, ņemot vērā konkrēto diagnozi	Prasme un spēja sniegt palīdzību aprūpējamajam neatliekamās palīdzības gadījumos, ņemot vērā konkrēto diagnozi
Prasme meklēt un kritiski izvērtēt ar veselības un aprūpes jautājumiem saistīto informāciju. Prasme novērtēt informācijas derīgumu, uzticamību. Spēja saprast informāciju					
Izpratne par rehabilitācijas pakalpojumiem un to iespējām (valsts un privātie pakalpojumu sniedzēji, pieteikšanās kārtība)	Rehabilitācijas veidi, rekomendējamais	Rehabilitācijas veidi, rekomendējamais	Rehabilitācijas veidi, rekomendējamais	Rehabilitācijas veidi, rekomendējamais, uzsākšanas laiks un	Rehabilitācijas veidi, rekomendējamais

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
	uzsākšanas laiks un pakalpojumu saņemšanas regularitāte, praktiski analizējot konkrētos gadījumus	uzsākšanas laiks un pakalpojumu saņemšanas regularitāte, praktiski analizējot konkrētos gadījumus	uzsākšanas laiks un pakalpojumu saņemšanas regularitāte, praktiski analizējot konkrētos gadījumus	pakalpojumu saņemšanas regularitāte, praktiski analizējot konkrētos gadījumus	uzsākšanas laiks un pakalpojumu saņemšanas regularitāte, praktiski analizējot konkrētos gadījumus
Zināšanas par dažādu speciālistu kompetenci (ar mērķi izvirzīt realizējamas ekspektācijas/gaidas)					
Izpratne par veselīga dzīvesveida un veselību veicinošu paradumu, slimību profilakses pasākumu ietekmi uz veselību. Cilvēka mazkustība, tās izraisītās komplikācijas un risinājumi.	Papildu riski saslimt pie noteiktās diagnozes	Papildu riski saslimt pie noteiktās diagnozes	Papildu riski saslimt pie noteiktās diagnozes	Papildu riski saslimt pie noteiktās diagnozes	Papildu riski saslimt pie noteiktās diagnozes
Vispārēji aprūpes principi – ievaukšanās, palīdzēšana un neatkarīgu (patstāvīgu) personas ar FT ikdienas aktivitāšu veicināšana	Specifiskā personas aprūpe atbilstoši konkrētajam FT veidam	Specifiskā personas aprūpe atbilstoši konkrētajam FT veidam	Specifiskā personas aprūpe atbilstoši konkrētajam FT veidam	Specifiskā personas aprūpe atbilstoši konkrētajam FT veidam	Specifiskā personas aprūpe atbilstoši konkrētajam FT veidam
Medikamenti un to lietošana				Medikamenti un to lietošana personām ar GRT	
Vispārējās prasmes izglītēt par seksuāli reproduktīvo veselību tēmās: intīmā higiēna, dzimumattiecības, izsargāšanās, seksuāli transmisīvām infekcijām (STI), grūtniecības plānošana/iestāšanās				Intīmā higiēna, dzimumattiecības, izsargāšanās, seksuāli transmisīvās infekcijas, grūtniecības plānošana/iestāšanās, libido izmaiņas	Intīmā higiēna, dzimumattiecības, libido izmaiņas

3. tabula. Modulī “Saskarsme” ietveramās zināšanas, prasmes un kompetences

Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam					
Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Saskarsmes prasmes		Komunikācija ar cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem, t.sk. mīmikas, lūpu kustību nozīme, zīmju valodas pamati, alternatīvās komunikācijas tehnisko palīgīdzekļu izmantošana	Komunikācija ar cilvēkiem ar redzes traucējumiem, t.sk. uzrunāšana, palīdzēšanas vajadzību noteikšana, iepazīstināšana un komunikācijas uzsākšana, tiflotehnikas izmantošana	Komunikācija ar cilvēkiem ar GRT, t.sk. uzrunāšana, ko teikt / neteikt u.c.	
Prasme rosināt diskusiju ar veselības aprūpē un sociālajā aprūpē iesaistītajiem speciālistiem, uzdot jautājumus, precizēt neskaidrības				Personu ar GRT spēju rosināt diskusiju un uzdot sev interesējošos jautājumus veicināšana	
Situācijas pieņemšana un adaptācijas traucējumi personai ar FT, adaptācijas krīze, dusmu menedžments, jo īpaši tajos gadījumos, kad FT ir iegūts pēkšņi - dzīves laikā. Izpratne, kad nepieciešams meklēt ārējo palīdzību					
Psiholoģiskais atbalsts personai ar FT - atbalsta mehānismi, tehnikas				GRT izpausmes, emociju kontrole, saasinājumu novēršanas tehnikas	

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Pieejamā palīdzība, pasliktinoties savai vai aprūpējamā psihiskajai veselībai. Speciālisti, pie kuriem vērsties šādos gadījumos. Valsts apmaksātās psihologa vizītes					
Psiholoģiskais atbalsts neformālajam aprūpētājam - stresa menedžments un relaksācijas tehnikas, aktivitātes savas psihiskās veselības aprūpei, tostarp – trauksmes mazināšanai					
Neformālā aprūpētāja izpratnes veicināšana par sevi. Savu vajadzību un resursu iepazīšana: - Pašpietiekamība - Situācijas pieņemšana, iespējamās reakcijas uz situācijām un to menedžments - Izdegšana un tās novēršana - Sevis prioritizēšana - Robežu noteikšana/ uzturēšana				Zināšanas par emociju regulācijas grūtībām, psiholoģiskiem aizsardzības mehānismiem pie GRT	
Pāraprūpe un attieksmes maiņa, veselīga piesaiste un saišu saraušana. Attiecību dinamika starp tuviniekiem. Līdzatkarības veidošanās mehānismi, pazīmes un līdzatkarības novēršana					
Procesu un vielu atkarības, to profilakse				Zināšanas par atkarību veidošanās un uzturēšanas mehānismiem	
Pamata izpratne par psiholoģisko procesu aizsardzības mehānismiem (piemēram, diagnožu domāšana, maģiskā domāšana un hipohondrija)					

1. nodevums: Sākotnējās jomas izpētes ziņojums

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Neformālā aprūpētāja, personas ar FT izpratne par personu ar FT stigmatizāciju, tās uztvere, stigmu novēršana					

4. tabula. *Modulī “Ergonomika” ietveramās zināšanas, prasmes un kompetences*

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Prasmes pielietot ergonomiku, aprūpējot personu. Izpratne par ergonomikas veidiem (slodzes jeb fiziskā, kognitīvā, organizatoriskā)	Personas pozicionēšana: ēšanas, mazgāšanās, tualetes, ģērbšanās, brīvā laika (hobiju, vaļasprieku) aktivitāšu un pārvietošanās aktivitāšu laikā			Personas pozicionēšana: ēšanas, mazgāšanās, tualetes, ģērbšanās, brīvā laika (hobiju, vaļasprieku) aktivitāšu un pārvietošanās aktivitāšu laikā	Personas pozicionēšana: ēšanas, mazgāšanās, tualetes, ģērbšanās, brīvā laika (hobiju, vaļasprieku) aktivitāšu un pārvietošanās aktivitāšu laikā

Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam					
Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Izpratne par vides pieejamības jautājumiem, izpratne par ikdienas aktivitāšu (t.sk. mobilitātes aktivitāšu) pielāgošanu/adaptēšanu patstāvīgai to veikšanai	Izpratne par vides un aktivitāšu pielāgojumu veikšanu kontekstā ar konkrēto FT veidu. Spēja pārvietoties mājas vidē, iekšējās un ārā, īsās un garās distancēs, patstāvīgi izmantot personīgo un sabiedrisko transportu. Personīgās automašīnas pielāgošana		Izpratne par vides un aktivitāšu pielāgojumu veikšanu kontekstā ar konkrēto FT veidu. Spēja pārvietoties mājas vidē, iekšējās un ārā, īsās un garās distancēs, izmantot sabiedrisko transportu	Izpratne par vides un aktivitāšu pielāgojumu veikšanu kontekstā ar konkrēto FT veidu. Spēja pārvietoties mājas vidē, iekšējās un ārā, īsās un garās distancēs, izmantot personīgo un sabiedrisko transportu	Izpratne par vides un aktivitāšu pielāgojumu veikšanu kontekstā ar konkrēto FT veidu. Spēja pārvietoties mājas vidē, iekšējās un ārā, īsās un garās distancēs, patstāvīgi izmantot personīgo un sabiedrisko transportu
Tehnisko palīgīdzekļu aprites sistēma Latvijā, to iegūšana par valsts budžeta līdzekļiem, no nevalstiskām organizācijām vai iegāde par privātiem līdzekļiem	Specifiskie tehniskie palīgīdzekļi šai grupai, šo palīgīdzekļu izmantošana	Specifiskie tehniskie palīgīdzekļi šai grupai, šo palīgīdzekļu izmantošana	Specifiskie tehniskie palīgīdzekļi šai grupai (t.sk. tihlotehnika), šo palīgīdzekļu izmantošana	Specifiskie tehniskie palīgīdzekļi šai grupai (t.sk. alternatīvās komunikācijas palīgīdzekļi), šo palīgīdzekļu izmantošana	Specifiskie tehniskie palīgīdzekļi šai grupai, šo palīgīdzekļu izmantošana
Modernās tehnoloģijas un to izmantošana saziņas procesa atvieglošanai - vispārīgi. Medicīniskās tehnoloģijas	Specifiska programmatūra datortehnikas lietošanai (piemēram, ar acu	Modernās tehnoloģijas un to izmantošana šai grupai, dzirdes korekcijas medicīnas ierīces	Modernās tehnoloģijas un to izmantošana šai grupai, redzes korekcijas medicīnas ierīces	Modernās tehnoloģijas un to izmantošana šai grupai	“Drošības poga” gadījumiem, kad personai kritiski pasliktinās veselība u.tml.

1. nodevums: Sākotnējās jomas izpētes ziņojums

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
	vadīšanas funkciju)				

5. tabula. Modulī “Sadzīve” ietveramās zināšanas, prasmes un kompetences

Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam					
Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Sociālās un sadzīves prasmes, izpratne par komunikācijas veidošanu	Problēmu apzināšana, tās izprotot un formulējot, atbilstošu aktivitāšu plānošana socializācijas procesā	Problēmu apzināšana, tās izprotot un formulējot, atbilstošu aktivitāšu plānošana socializācijas procesā	Problēmu apzināšana, tās izprotot un formulējot, atbilstošu aktivitāšu plānošana socializācijas procesā	Problēmu apzināšana, tās izprotot un formulējot, atbilstošu aktivitāšu plānošana socializācijas procesā	Problēmu apzināšana, tās izprotot un formulējot, atbilstošu aktivitāšu plānošana socializācijas procesā
Sabiedrībā balstītie sociālie pakalpojumi personām ar FT un personām ar invaliditāti. Pakalpojumu piešķiršanas kārtība, pieejamība un pieteikšanās (uzsverot principu Sociālais dienests -> sociālais darbinieks -> sociālā darbinieka nozīmētie sociālie pakalpojumi, jo personai pašai nav jāpārzina visu sociālo pakalpojumu specifika)				Specifiskie pakalpojumi šai grupai (dienas aprūpes centrs, grupu dzīvokļi u.c.)	
Sabiedrībā balstītie sociālie pakalpojumi ģimenes locekļiem, kuri aprūpē personas ar FT					
Pieejamie ienākumu testētie sociālie pabalsti un pašvaldības brīvās iniciatīvas pabalsti. Pieteikšanās tiem un to piešķiršanas kārtība					
Citi atbalsta mehānismi personām ar FT un invaliditāti (papildu iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums, nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojums, atlaide maksai par braukšanu sabiedriskajā transportā, atlaide automašīnas apdrošināšanai, maksājumiem par automašīnas apskati, nodokļiem un nodevām,	-	Valsts apmaksāts surdotulka pakalpojums noteiktā stundu apjomā. Pieteikšanās tam			

1. nodevums: Sākotnējās jomas izpētes ziņojums

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
atbrīvojums no pacienta iemaksas medicīnas iestādē u.c.)					
Kopējie atbalsta resursi (resursu karte)	Specifiskie atbalsta resursi tieši šai mērķa grupai	Specifiskie atbalsta resursi tieši šai mērķa grupai	Specifiskie atbalsta resursi tieši šai mērķa grupai	Specifiskie atbalsta resursi tieši šai mērķa grupai	Specifiskie atbalsta resursi tieši šai mērķa grupai
Izglītības iespējas personām ar FT (vispārējā izglītība, profesionālās piemērotības noteikšana, izglītības iestādes, kurās apgūt profesiju, augstākās izglītības iespējas). Iekļaujošas izglītības principi, dažādu metožu, uzskates palīg līdzekļu nozīme un alternatīvo pieeju izmantošana, piemēram, piedzīvojumu pedagoģija, pieredzes ekskursijas.					
Valsts īstenotā politika personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanai (Nodarbinātības Valsts aģentūras īstenotās aktivitātes, subsidētās darba vietas, atbalsts darba vietas pielāgošanai personām ar FT, mobilitātes pabalsts u.c.)					
Sociālā reintegrācija, atgriešanās profesijā pēc pārtraukuma	Sociālā reintegrācija, atgriešanās profesijā pēc pārtraukuma				Sociālā reintegrācija, atgriešanās profesijā pēc pārtraukuma
Finanšu pratība (savu ienākumu un izdevumu kontrole, parādsaistību pārvaldīšana, fizisko personu maksātspējas process, prasme veidot ilgtermiņa uzkrājumus)					
Normalizācija, situācijas paredzamības vairošana. Dienas režīma principi un izveide personām ar FT					

1. nodevums: Sākotnējās jomas izpētes ziņojums

Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam					
Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
	Drošas vides radīšana tuviniekam mājas apstākļos	Drošas vides radīšana tuviniekam mājas apstākļos	Drošas vides radīšana tuviniekam mājas apstākļos	Drošas vides radīšana tuviniekam mājas apstākļos	Drošas vides radīšana tuviniekam mājas apstākļos

6. tabula. Modulī “Tiesības un pienākumi” ietveramās zināšanas, prasmes un kompetences

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Izpratne par to, kas ir formālais aprūpētājs un kas ir NA					
NA loma, kompetences, iespējas saņemt atbalstu					
Izpratne par juridiskā atbalsta iespējām un valsts sniegtajiem juridiskās palīdzības veidiem NA un aprūpējamajam, t.sk. zināšanas, kā pieteikties juridiskajai palīdzībai					
Izpratne par normatīvajiem aktiem, kas regulē NA un personu ar FT pakalpojumu piešķiršanas kārtību. Zināšanas par galvenajām vietnēm, kurās iespējams iegūt šāda veida informāciju. Izpratne par ar likumdošanu saistītās informācijas kritisku izvērtēšanu					
Invaliditātes statuss, invaliditātes grupas, piešķiršanas un atjaunošanas kārtība, iespējas pārsūdzēt VDEĀVK lēmumu. Invaliditātes sniegtās priekšrocības (nodokļu atvieglojumi, sociālie pakalpojumi u.c.). Prasme aizpildīt pašnovērtējuma anketu	Zināšanas par “Atzinumu par īpašās kopšanas nepieciešamību”, “Atzinumu transporta pabalstam”. Invaliditātes piešķiršana iedzimtu kustību traucējumu gadījumā, negadījumā iegūtu (ja ir iespēja atlabt) u.c.				Zināšanas par “Atzinumu par īpašās kopšanas nepieciešamību”, “Atzinumu transporta pabalstam”. Pārejošas, nepārejošas saslimšanas

1. nodevums: Sākotnējās jomas izpētes ziņojums

Zināšanas, prasmes un kompetences, kuras ir aktuālas visām mērķa grupām	Specifiskās zināšanas, prasmes un kompetences konkrētā FT veidam				
	Kustību FT	Dzirdes FT	Redzes FT	GRT	Citi
Prasme aizstāvēt aprūpējamā tiesības. Zināšanas par speciālistiem, pie kuriem vērsties gadījumos, kad nepieciešama aprūpējamā aizstāvība					
Aizgādības jautājumi un to noformēšana, pilnvarojuma no aprūpējamā nepieciešamība.				Atbalstītā lemtspēja. Personu ar GRT tiesības pieņemt informētus lēmumus. Rīcība personas labākajās interesēs	
				Aizgādība ar rīcībspējas ierobežošanu	
Citi tiesiskie aspekti, kurus ir noderīgi zināt (biežākie pārpratumi, kļūdas u.c.), piemēram, saskaņā ar likumdošanu - kad ir / kad nav jāmaksā nodokļi, ja persona vēlas pelnīt naudu ar mājražojumiem, ogu lasīšanu u.c.					

5. IZGLĪTĪBAS UN ATBALSTA PROGRAMMAS ĪSTENOŠANĀ IESAISTĀMIE SPECIĀLISTI

Šajā nodaļā ir apkopota informācija par izglītības un atbalsta programmas īstenošanā iesaistāmajiem speciālistiem. Tabulā ir apkopota informācija ne vien par pašu speciālistu, bet īsumā arī izskaidrot nozīmīgākais šī speciālista pienesums NA apmācību procesā. Trešajā kolonnā ir veikta atzīme par tiem speciālistiem, kuri ir pieejami SIVA, jo Projekta mērķis paredz, ka NA apmācības galvenokārt veiks SIVA speciālisti. Vienlaikus ilgtermiņā pētījuma izstrādātāji piedāvā sadarboties arī ar citām organizācijām / speciālistiem, kuri varētu sniegt papildu pienesumu un atšķirīgu skatu apmācību tematos, ņemot vērā viņu pieredzi un saskarsmi ar NA un aprūpes saņēmējiem.

7. tabula. *Izglītības un atbalsta programmas īstenošanā iesaistāmie speciālisti*

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
Fizikālās un rehabilitācijas medicīnas ārsts	Fizikālās un rehabilitācijas medicīnas ārsts ir ārstniecības persona, kas ar zinātniski pamatotu medicīnisko darbību tieši vai netieši iedarbojas uz cilvēku un savas profesionālās darbības ietvaros izmeklē pacientu, nosaka pacientam diagnostiskos izmeklējumus un analizē to rezultātus, izraksta ārstniecības līdzekļus un informē par to lietošanu, veic medicīniskās procedūras, nodrošina visaptverošas ārstēšanas nepārtrauktību un pēctecību, konsultē pacientu par veselības veicināšanas iespējām, dokumentē pacienta ārstniecības procesu, pēta slimības, to profilaksi un ārstēšanu. Vada multiprofesionālo komandu un kopā ar funkcionālajiem speciālistiem definē pakalpojuma mērķi un uzdevumus.⁵⁸ Fizikālās un rehabilitācijas medicīnas ārsta galvenais pienesums apmācību programmas ietvaros būtu izglītojoši informatīvas funkcijas īstenošana, vadot tematiskus kursus. Apmācību ievaros speciālists var palīdzēt attīstīt NA izpratni par cilvēka anatomiju un fizioloģiju, attīstīt vai nostiprināt NA prasmes un spējas sniegt pirmo palīdzību, veidot NA izpratni par rehabilitācijas pakalpojumu pieejamību, saņemšanas iespējām.	x
Fizioterapeits	Fizioterapeits ir ārstniecības persona, funkcionālais speciālists. Patstāvīgi veic jebkura vecuma personu funkcionālā stāvokļa izmeklēšanu, novērtēšanu un analīzi, sastāda fizioterapijas ārstēšanas plānu un īsteno uz personu centrētu terapijas procesu, palīdzot atgūt zaudēto funkciju.	x

⁵⁸ Obligāti piemērojamo profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai nav nepieciešams izstrādāt profesijas standartu) saraksts [skatīts 2022. gada 16. augustā]. Pieejams: https://registri.virc.gov.lv/profizglitiba/nks_stand_saraksts_mk_not_626.shtml ; Latvijas ārstu rehabilitologu asociācija [skatīts 2022. gada 16. augustā]. Pieejams: <https://www.prm.lv/> ; Studiju programma – Sabiedrības veselība [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.rsu.lv/studiju-programma/sabiedrības-veselība>

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
	mazināt tās trūkumu vai to kompensēt; mērķtiecīgi izvēlas un lieto uz pierādījumiem balstītas fizioterapijas medicīniskās tehnoloģijas. Sagatavo atzinumu par pacienta funkcionālo stāvokli. Fizioterapeits savu profesionālo darbību veic patstāvīgi vai rehabilitācijas komandas sastāvā jebkuras formas un piederības ārstniecības iestādē.⁵⁹ Fizioterapeita galvenais pienesums apmācību programmas ietvaros būtu izglītojoši informatīvas funkcijas īstenošana, vadot tematiskas, praktiskas nodarbības par ergonomikas pielietošanu, asistējot personām ar FT. Apmācību ievaros speciālists var palīdzēt attīstīt NA pamatzināšanas par pārvietošanās palīgīdzekļiem, mobilo pacēlāju u.c. tehnisko palīgīdzekļu pielietošanu, aprūpējot personu ar FT.	
Ergoterapeits	Ergoterapeits ir ārstniecības persona, funkcionālais speciālists, kas savu profesionālo darbību veic gan monoprofesionāli, gan sadarbojoties multiprofesionālā komandā; īsteno uz pierādījumiem balstītu praksi, izmantojot zināšanas par cilvēka veselību, nodarbēm un funkcionēšanu, veic nodarbjū veikšanas un vides faktoru izvērtējumu un pielāgošanu, novērtē tehnisko palīgīdzekļu nepieciešamību un atbilstību; izmanto dažādas terapeitiskās metodes ar mērķi veicināt personas neatkarību ikdienas aktivitātēs, drošu nodarbjū veikšanu, sociālo lomu realizēšanu, funkciju atjaunošanu un saglabāšanu, kā arī citādi iedarbojas uz personas veselības un labklājības veicināšanu. Ergoterapeits nodrošina ergoterapijas pakalpojumus valsts, pašvaldību, privātā, nevalstiskā sektora institūcijās, kas sniedz veselības aprūpes, sociālā atbalsta, izglītības u.c. ar veselības veicināšanu saistītus pakalpojumus.⁶⁰ Ergoterapeita galvenais pienesums apmācību programmas ietvaros būtu izglītojoši informatīvas funkcijas īstenošana, vadot tematiskas nodarbības par ergonomikas pielietošanu, asistējot personām ar funkcionāliem traucējumiem, izglītot NA par ikdienas aktivitāšu pielāgošanu un adaptēšanu, veicināt NA izpratni par vides pieejamības (pielāgošanas) nozīmi. Apmācību ievaros speciālists var palīdzēt attīstīt NA pamatzināšanas par pārvietošanās, pašaprūpes, māsaimniecības u.c. palīgīdzekļu pielietošanu, aprūpējot personu ar funkcionāliem traucējumiem. Attīstīt NA prasmes un spējas plānot ikdienas aktivitātes, ievērojot līdzsvaru starp produktīvām, pašaprūpes, brīvā laika aktivitātēm un miegu.	x

⁵⁹ Turpat

⁶⁰ Obligāti piemērojamo profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai nav nepieciešams izstrādāt profesijas standartu) saraksts [skatīts 2022. gada 16. augustā]. Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/nks_stand_saraksts_mk_not_626.shtml; Studiju programma – Sabiedrības veselība [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.rsu.lv/studiju-programma/sabiedrības-veselība>

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
VSIA “Nacionālais rehabilitācijas centrs “Vaivari” Vaivaru tehnisko palīgīdzekļu centra deleģēts/-i funkcionālais/-ie speciālists/-i	VSIA “Nacionālais rehabilitācijas centrs “Vaivari” Vaivaru tehnisko palīgīdzekļu centrā strādājošais speciālists ir ārstniecības persona, funkcionālais speciālists, kas savu profesionālo darbību veic gan monoprofesionāli, gan sadarbojoties multiprofesionālā komandā; izmantojot zināšanas par cilvēka veselību, nodarbēm un funkcionēšanu, veic nodarbju veikšanas un vides faktoru izvērtējumu un novērtē tehnisko palīgīdzekļu nepieciešamību un atbilstību ar mērķi veicināt personas neatkarību ikdienas aktivitātēs, drošu nodarbju veikšanu, sociālo lomu realizēšanu, funkciju atjaunošanu un saglabāšanu. Speciālists ir kompetents izglītēt personas par kārtību kādā personas var saņemt valsts apmaksātus (t.sk. ar līdzmaksājumu un/vai kompensāciju) tehniskos palīgīdzekļus.⁶¹ Speciālista galvenais pienesums apmācību programmas ietvaros būtu izglītojoši informatīvas funkcijas īstenošana un NA izglītošana par tehnisko palīgīdzekļu aprītes sistēmu Latvijā, tā tiesisko ietvaru, NA pilnvarojumu u.c. ar valsts tehnisko palīgīdzekļu saņemšanu saistītajiem jautājumiem.	
Audiologopēds	Audiologopēds ir ārstniecības persona, kas veic pacientu komunikācijas spēju, runas/valodas, fonācijas un rīšanas traucējumu novērtēšanu, diagnostiku, korekciju, terapiju un rehabilitāciju personām jebkurā vecumā, kurām ir dažādu etioloģiju izraisīti runas, valodas (mutvārdu un rakstu valodas), balss, dzirdes un rīšanas traucējumi; veic veselību veicinošo, konsultatīvo, profilaktisko darbu sabiedrībā; organizē un piedalās multiprofesionālas rehabilitācijas komandas darbā vai strādā patstāvīgi. Audiologopēds strādā ārstniecības un rehabilitācijas iestādēs, sociālās aprūpes, izglītības iestāžu dibinātos veselības punktos, kas reģistrēti ārstniecības iestāžu reģistrā.⁶² Audiologopēda galvenais pienesums apmācību programmas ietvaros būtu izglītojoši informatīvas funkcijas īstenošana un NA izglītošana par alternatīvās komunikācijas tehnisko palīgīdzekļu izmantošanas iespējām un veidiem komunikācijā ar personu ar FT, personu izglītošana par citiem alternatīvās komunikācijas veidiem un specifisku komunikācijas veidošanu ar personām ar komunikācijas traucējumiem.	X
Sociālais rehabilitētājs	Sociālais rehabilitētājs piedalās klientu, kuru iekļaušana sabiedrībā dažādu sociālu, garīgu, fizisku traucējumu dēļ ir apgrūtināta, sociālās rehabilitācijas	X

⁶¹ Par Vaivaru Tehnisko palīgīdzekļu centru [skatīts 2022. gada 22. augustā]. Pieejams: <https://vtpc.lv/lv/par-vaivaru-tehnisko-paliglidzeklu-centru> ; Ministru kabineta 2021. gada 21. decembra noteikumi Nr. 878 "Tehnisko palīgīdzekļu noteikumi" [skatīts 2022. gada 22. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/328672>

⁶² Obligāti piemērojamo profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai nav nepieciešams izstrādāt profesijas standartu) saraksts [skatīts 2022. gada 16. augustā]. Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/nks_stand_saraksts_mk_not_626.shtml; Studiju programma – Sabiedrības veselība [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.rsu.lv/studiju-programma/sabiedribas-veselib>

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
	plānu izstrādē, veicina klientu sociālo prasmju apguvi, pilnveidi un uzturēšanu, īsteno klienta sociālo aktivizāciju. Speciālists veicina klienta interesi, vēlmi un gribu patstāvīgi un pilnvērtīgi dzīvot, novērtē sniegto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu rezultātus un izstrādā priekšlikumus to pilnveidei, veicina klienta līdzdarbību sociālās rehabilitācijas pakalpojumu izvēlē un saņemšanā, rehabilitācijas plāna sastādīšanā un īstenošanā. Sociālais rehabilitētājs strādā sociālās labklājības, veselības aprūpes sistēmas institūcijās, sociālo pakalpojumu sniedzēju institūcijās, biedrībās vai privātos uzņēmumos, kuri ir reģistrēti sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā un nodrošina veselības aprūpes, rehabilitācijas un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus.⁶³ Apmācību programmas ietvaros sociālā rehabilitētāja galvenais pienesums ir veicināt NA izpratni par to, kas ir sociālā rehabilitācija, kādi ir rehabilitācijas procesā iesaistītie speciālisti un viņu atbildība darbā ar NA aprūpējamo, t.sk. sociālā rehabilitētāja atbildība. Tāpat speciālists projekta ietvaros var palīdzēt veidot pozitīvu NA attieksmi, iedrošinot NA diskutēt par neskaidrajiem jautājumiem un attīstot NA prasmi runāt ar sociālo rehabilitētāju un citiem rehabilitācijas procesā iesaistītajiem, uzdodot jautājumus par individuālā rehabilitācijas plāna niansēm viņa aprūpējamajam.	
Psihiatrs	Psihiatrs ir ārsta pamatspecialitāte. Psihiatra kompetencē ir veikt psihisko traucējumu un slimību diagnostiku, ārstēšanu, profilaksi un psihiatrisko rehabilitāciju. Lai veiktu ārstniecisko darbību, psihiatram ir teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas jautājumos, kas saistīti ar pacienta garīgās veselības stāvokli, kā piemēram: psihiatrijā izmantojamās diagnostiskās un ārstnieciskās metodes, tai skaitā objektīvās un subjektīvās psihiatriskās anamnēzes iegūšana, pacienta psihiskā stāvokļa novērošana, novērtēšana un aprakstīšana u.c.⁶⁴ Psihiatra galvenais pienesums apmācību programmā būtu izglītojošu lekciju un praktisku nodarbību vadīšana NA par GRT veidiem, izpausmēm, iespējamo slimības dinamiku, prognozi un palīdzības, ārstēšanas iespējām.	x
Veselības klīniskais psihologs un	Klīniskais un veselības psihologs strādā ar personām, kurām var būt dažādas garīgās un fiziskās veselības problēmas, t.sk. arī psiholoģiska rakstura grūtības, kuras nepieciešams novērtēt. Speciālists identificē klienta psihi	x

⁶³ Sociālā rehabilitētāja profesijas standarts (saskaņots 2015.gada 26.augusta sēdē, protokols Nr.5) [skatīts 2022. gada 16. augustā]. Pieejams: <http://www.psk.lu.lv/uploads/ps0134.pdf>

⁶⁴ Ministru kabineta 2019. gada 15. janvāra noteikumi Nr. 30 "Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 24. marta noteikumos Nr. 268 "Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas, kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjomu"" [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/304303>

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
	funkcionēšanas īpatnības vai novirzes, prognozē un mazina psiholoģiska rakstura problēmas, lai sekmētu klienta labklājību un izaugsmi dažādos dzīves posmos un virzienos. Šajā profesionālās darbības jomā praktizējošie psihologi pievēršas plaša spektra psihiskās un fiziskās veselības problēmām, klienta psiholoģiskajām grūtībām, tai skaitā psiholoģisko riska faktoru un aizsargājošo resursu identificēšanai un to izmantošana problēmas mazināšanai. Klīnisko un veselības psihologu vieni no galvenajiem profesionālās darbības veidiem/virzieniem ir: 1) Psiholoģiskās izpētes veikšana, izmantojot zinātniski pamatotas psiholoģiskās izpētes metodes (intervēšana, novērošana, aptaujas, testēšana u.c.) indivīda kognitīvo, emocionālo, sociālo un uzvedības problēmu un resursu identificēšanai un izpratnei, kā arī personības individuālo īpašību noteikšanai. Psiholoģiskās izpētes atzinuma sagatavošana pēc pieprasījuma, aprakstot un analizējot izpētes rezultātus un sniedzot ieteikumus, kā mazināt un risināt identificētās problēmas. Atgriezeniskās saites sniegšana par psiholoģiskās izpētes rezultātiem un apkopotajiem ieteikumiem. 2) Piedalīšanās multidisciplinārā/multiprofesionālā komandas darbā, lai pārrunātu izpētes rezultātus, ieteikumus un kopīgi izstrādātu rīcības programmu, lai palīdzētu klientiem pārvarēt/mazināt problēmas, kas saistītas ar slimību vai citām psiholoģiskām grūtībām.⁶⁵ Klīniskā un veselības psihologa galvenais pienesums apmācību programmā būtu izglītojošu un praktisku nodarbību vadīšana NA par aprūpējamā diagnozi, iespējamo prognozi un palīdzības iespējām, kuras veicinātu lielāku izpratni un reālistiskākas gaidas no aprūpējamā un iesaistītiem speciālistiem, kuri ar viņu strādā. Speciālists sniegtu ieteikumus saskarsmes un komunikācijas, aprūpējamā dzīvesveida un ikdienas rutīnas organizēšanai un risku novēršanai, balstoties uz dažādu aprūpējamo diagnožu īpatnībām.	
Primārās veselības aprūpes ārsts / ārsta palīgs / medicīnas māsas	Primārās veselības aprūpes speciālisti ir ārstniecības personas, kuras strādā ambulatorajās ārstniecības iestādēs vai personas dzīvesvietā un sniedz personai veselības aprūpes pakalpojumu kopumu.⁶⁶ Primārās veselības aprūpes speciālista galvenais pienesums apmācību programmas ietvaros būtu veicināt NA izpratni par dažādām saslimšanām, seksuāli reprodūktīvās veselības pamatjautājumiem, medikamentu un to lietošanas ietekmi uz ārstniecības rezultātu, izglītēt par invaliditātes piešķiršanas kārtību un ar to saistītajiem jautājumiem, attīstīt spēju izprast psiholoģisko procesu aizsardzības mehānismus, identificēt procesu un vielu atkarību pazīmes. Attīstīt izpratni par	x

⁶⁵ Psihologa profesionālās darbības jomu apraksts. <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/606/download>

⁶⁶ Veselības aprūpes finansēšanas likums [skatīts 2022. gada 22. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/296188>

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
	primārās veselības aprūpes sistēmu un tās lomu veselības aprūpes procesa uzsākšanā un īstenošanā.	
Sociālais aprūpētājs	Sociālais aprūpētājs organizē un veic sociālās aprūpes pakalpojumu sniegšanu personām, kurām vecuma vai veselības stāvokļa dēļ ir grūtības sevi aprūpēt un nodrošināt pamatvajadzības, sniedz informāciju sociālajam darbiniekam par nepieciešamajām izmaiņām sociālās aprūpes pakalpojuma saturā un apjomā, ņemot vērā aprūpējamā progresu un vajadzības. Iegūst informāciju no klienta par viņa apmierinātību ar sociālās aprūpes pakalpojumu.⁶⁷ Apmācību programmas ietvaros sociālā aprūpētāja galvenais pienums ir izpratnes sniegšana NA par to, ko sagaidīt no formālā sociālā aprūpētāja (personas un higiēnas aprūpe), praktisku piemēru sniegšana NA par aprūpējamā vēlmēm un vajadzībām attiecībā uz sociālo aprūpi, ņemot vērā konkrēto FT veidu. Speciālists var sniegt praktiskus padomus un iemaņas NA par aprūpējamā personīgās higiēnas niansēm, par biežākajām problēmām (izgulējumi, izvīdumi u.c.) – kā tās atpazīt un kam ziņot par tādu rašanos. Var iepazīstināt, kā veikt pierakstus un kā atspoguļot izmaiņas aprūpējamā situācijā. Tāpat apmācību ietvaros speciālists var sniegt izpratni par sociālās aprūpes plāna un grafika izveidi – par individuālo pieeju, par procesiem, kuri veicinātu klienta dzīves kvalitātes nepazemināšanos.	X
Sociālais darbinieks	Sociālais darbinieks ir sociālā darba speciālists, kurš ieguvis augstāko profesionālo izglītību integratīvā un starpdisciplinārā sociālo zinātņu jomā - sociālajā darbā. Var darboties visos sociālā darba prakses līmeņos, izmantojot dažādas sociālā darba formas – darbs ar indivīdu, grupu un kopienu. Sociālā darbinieka profesionālo kompetenci veido ne tikai zināšanas par dažādu mērķa grupu sociāli psiholoģisko portretu, sociālajām problēmām, to identificēšanu un risināšanas iespējām, bet arī prasmes risināt ar vērtībām, ētikas dilemmām, kultūrsensitīvu praksi saistītus jautājumus. Sociālais darbinieks var būt specializējies darbam ar cilvēkiem ar GRT un citiem funkcionāliem traucējumiem, cilvēkiem ar atkarības problēmām, senioriem, bērniem un jauniešiem. Apmācību programmas ietvaros galvenais sociālā darbinieka pienums būtu iesaistīties zināšanu sniegšanā par cilvēka un vides mijiedarbību, par pieejamajiem resursiem, veidot prasmes pozitīvai komunikācijai, attīstīt spēju atzīt NA stiprās puses, izmantot spēka perspektīvu un dažādas metodes ģimenes sistēmas stiprināšanai, kā arī izglītēt par iespējām saņemt sociālos pakalpojumus.	X

⁶⁷ Sociālā rehabilitētāja profesijas standarts (saskaņots 2011.gada 14.decembra sēdē, protokols Nr.10) [skatīts 2022. gada 16. augustā]. Pieejams: <http://www.psk.lu.lv/uploads/ps0132.pdf>

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
Pedagogs	Pedagogs ir speciālists, kas ir nodarbināts izglītības sistēmā un var darboties gan formālos gan neformālos atbalsta resursos, piemēram, interešu centros, ģimeņu atbalsta centros, skolās, nevalstiskās organizācijās u.c. Pedagogs pārzina vispārīgo pedagoģiski psiholoģisko un sociālo attīstību dažādos vecumos, kā arī to īpatnības, var būt specializējies kādā no pedagoģijas apakšnozarēm, piemēram, pirmsskolas vai augstskolu pedagoģijā, andragoģijā, tīflo vai surdopedagoģijā. Ir apguvis un var sniegt zināšanas par audzināšanas, vides un iedzimtības jautājumiem, uzvedības problēmām, ģimenes audzināšanas modeļiem, attīstošās apmācības principiem. Apmācību programmas ietvaros pedagoga pienesums būtu izglītojoši informatīvās funkcijas veikšana, vadot nodarbības, tematiskus kursus, praktikumus un darbnīcas dažādām auditorijām, izmantojot radošo grupu, mākslinieciskās metodes. Šis speciālists var attīstīt NA spējas plānot un organizēt brīvā laika pavadīšanu, veidot NA izpratni par to, kas viņiem specifiski svarīgs (kāds FT traucējums ir viņu aprūpējamam) izprast sadarbības principus un sniegt atbalstu pozitīvas attieksmes veidošanā pret aprūpējamo. Veidot prasmi uzrunāt, ieklausīties un iedrošināt. Attīsta izpratni NA un speciālistiem par Viegļās valodas izmantošanas iespējām, praktiski vadīt darbnīcas ar tekstu tulkošanu uz Vieglo valodu un tekstu sagatavošanu.	X
Zīmju valodas apmācību speciālists, surdotulks	Surdotulks ir speciālists, kurš prot gan tieši, gan atgriezeniski tulkot tekstus skaņu un zīmju valodā saziņā starp nedzirdīgu cilvēku un dzirdīgo cilvēku, spēj tulkot lekcijas, uzrunas, kā arī citas mutiskas saziņas formas latviešu valodā. Strādā organizācijās, saistītās ar cilvēkiem, kuriem ir dzirdes traucējumi, kā Latvijas Nedzirdīgo savienībā, tās reģionālajās biedrībās, pamatskolās, profesionālajās vidusskolās.⁶⁸ Surdotulka sniegtā atbalsta mērķis ir veicināt klienta iekļaušanos sabiedrībā, pieejamību vajadzīgajai informācijai un pakalpojumiem, nodrošinot surdotulka pakalpojumu saziņai ar citām fiziskām un juridiskām personām atbilstoši klienta uztveres un komunikācijas spējai.⁶⁹ Apmācību programmas ietvaros surdotulka galvenais pienesums ir sniegt informāciju par surdotulka pakalpojumu, tā specifiku un saņemšanas kārtību, sniegt izprati par zīmju valodu un sniegt pamatprasmi izmantot zīmes ikdienas saziņā ar personu, kurai ir dzirdes traucējumi.	X

⁶⁸Izglītības programma – Surdotulks [skatīts 2022. gada 22. augustā]. https://www.siva.gov.lv/lv/surdotulks?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Pieejams:

⁶⁹ Surdotulka pakalpojums saskarsmes nodrošināšanai ar citām

fiziskām un juridiskām personām un tā sniegšanas kārtība [skatīts 2022. gada 22. augustā]. https://www.lns.lv/files/text/14_pielikums_Surdotulka_pakalpojums.pdf

Pieejams:

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
Nodarbinātības Valsts aģentūras speciālists/-i	Nodarbinātības Valsts aģentūra ir valsts iestāde, kas plāno un sniedz pakalpojumus bezdarbniekiem, darba meklētājiem, bezdarba riskam pakļautām personām, darba devējiem, sadarbojas ar darbā iekārtošanas pakalpojumu sniedzējiem un citiem sadarbības partneriem.⁷⁰ Apmācību programmas ietvaros iestādes speciālista/-u galvenais pienums būtu sniegt izpratni par valsts īstnotajiem pasākumiem personu ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanai, informēt par NVA īstnotajām aktivitātēm, subsidētajām darba vietām un kā tām pieteikties, par atbalstu darba vietas pielāgošanai personām ar FT u.c. atbalsta pasākumiem.	
Karjeras konsultants	Karjeras konsultants ir speciālists, kas var palīdzēt gan spējām atbilstošas karjeras izvēlē, gan var palīdzēt atgrieztos nodarbinātībā pēc darba attiecību pārtraukuma, iespējams, noteikt profesionālo piemērotību, izvērtēt karjeras maiņas iespējas u.tml. Apmācību programmas ietvaros karjeras konsultanta galvenais pienums būtu sniegt informāciju par karjeras iespējām personām ar dažādiem FT, kā arī palīdzēt NA iespējām salāgot profesionālo dzīvi/karjeru ar aprūpes pienākumiem.⁷¹	X
Personu ar FT un personu ar invaliditāti intereses pārstāvošo NVO pārstāvji	NVO ir organizācijas, kas apvieno cilvēkus ar FT, invaliditāti un viņu draugus, ir labi informētas par personu ar FT vajadzībām, īsteno dažādas uz sociālo iekļaušanu vērstas aktivitātes personām ar FT, kuras vairākos gadījumos īsteno juridiskās interešu aizstāvības un sabiedrības informēšanas un izglītošanas aktivitātes, kuras aktīvi iesaistās dažādu politikas plānošanas dokumentu, lēmumu izvērtēšanā. Kā nozīmīgākās organizācijas projekta ietvaros aplūkotajām FT grupām var minēt Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizāciju SUSTENTO, apvienību “Apeirons”, Latvijas Nedzirdīgo savienību, Latvijas Nedzirdīgo savienību, Resursu centru cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA”. Galvenais NVO pienums šī apmācību programmas ietvaros būtu skaidrot un palīdzēt apgūt dažādus ar saskarsmi saistītus jautājumus, skaidrot ar stigmatizāciju un mītiem saistītus jautājumus, caur praktiskiem piemēriem pārrunāt, izspēlēt dažādas situācijas saistībā ar psiholoģiskā atbalsta tehnikām. Tāpat NVO pārstāvju loma būtu izpratnes par komunikācijas veidošanu veicināšanā, izpratnes un zināšanu sniegšanā par konkrēto FT veidiem pieejamajiem atbalsta resursiem, GRT gadījumā – par atbalstītās lemtspējas ieviešanu un	

⁷⁰ Nodarbinātības valsts aģentūras darbības jomas [skatīts 2022. gada 23. augustā]. <https://www.nva.gov.lv/lv/darbibas-jomas>

⁷¹ Nodarbinātības valsts aģentūras karjeras konsultācijas [skatīts 2022. gada 23. augustā]. <https://www.nva.gov.lv/lv/karjeras-konsultacijas>

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Speciālista iesaistes pamatojums	Speciālists ir pieejams SIVA
	pilotprojekta rezultātiem, izpratnes veidošanā par juridiskā atbalsta iespējām un valsts sniegtajiem juridiskās palīdzības veidiem aprūpētājam un aprūpējamajam, t.sk. praktiski padomi, kā pieteikties juridiskajai palīdzībai.	
Sabiedrības veselības speciālists / ārstniecības persona ar pieredzi izglītot sabiedrību par veselības veicināšanu	Sabiedrības veselības speciālists ir veselības aprūpes speciālists, kurš novēro un novērtē sabiedrības veselības stāvokli, fizisko un sociālo vidi, apzina un analizē veselības riska faktorus un to novēršanas iespējas, izzina sabiedrības veselības vajadzības un prioritātes, piedalās veselības veicināšanas un stiprināšanas politikā, organizē un vērtē dienestu darbību sabiedrības veselības jomā, pilnveido un veicina dažādu sabiedrisko sektoru sadarbību. Sabiedrības veselības speciālists strādā veselības veicināšanas, izglītības un slimību profilakses jomā.⁷² Sabiedrības veselības speciālista galvenais pienesums apmācību programmas ietvaros būtu veikt izglītojoši informatīvo funkciju, vadot tematiskas darbnīcas un praktiskas nodarbības par veselīga dzīvesveida ietekmi uz veselību. Var attīstīt NA izpratni par veselības veicināšanas un slimību profilakses lomu, attīstīt vai nostiprināt NA prasmes pagatavot veselīga uztura maltīti, būt fiziski aktīvam, izglītot NA par procesu un vielu atkarību, veselīga miega u.c. faktoru ietekmi uz labsajūtu un veselību. Sabiedrības veselības speciālists var attīstīt NA prasmes meklēt un kritiski izvērtēt ar veselības aprūpi saistītu informāciju, attīstīts veselībpratības prasmes un zināšanas.	x

⁷² Obligāti piemērojamo profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai nav nepieciešams izstrādāt profesijas standartu) saraksts [skatīts 2022. gada 16. augustā]. Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/nks_stand_saraksts_mk_not_626.shtml

Turpinājumā 8. tabulā vizuāli attēlota augstāk minēto speciālistu iesaiste konkrētos izglītības programmas moduļos.

8. tabula. *Speciālistu iesaiste konkrēto izglītības un atbalsta programmas moduļu īstenošanā*

Apmācību īstenošanā iesaistāmais speciālists	Medicīnas un aprūpes modulis	Saskarsmes un neformālā aprūpētāja psihiskās veselības modulis	Ergonomikas modulis	Sadzīves modulis	Tiesību un pienākumu modulis
Fizikālās un rehabilitācijas medicīnas ārsts					
Fizioterapeits					
Ergoterapeits					
VSIA “Nacionālais rehabilitācijas centrs “Vaivari” Vaivaru tehnisko palīglīdzekļu centra deleģēts/-i funkcionālais/-ie speciālists/-i					
Audiologopēds					
Sociālais rehabilitētājs					
Psihiatrs					
Veselības un klīniskais psihologs					
Primārās veselības aprūpes ārsts / ārsta palīgs / medicīnas māsa					
Sociālais aprūpētājs					
Sociālais darbinieks					
Pedagogs					
Zīmju valodas apmācību speciālists, surdotulks					
Nodarbinātības Valsts aģentūras speciālists/-i					
Karjeras konsultants					
Personu ar FT un personu ar invaliditāti intereses pārstāvošo NVO pārstāvji					
Sabiedrības veselības speciālists / ārstniecības persona ar pieredzi izglītot sabiedrību par veselības veicināšanu					

6. IZGLĪTĪBAS PROGRAMMAS SATURA APGUEVI IETEICAMAIS METODISKAIS NODROŠINĀJUMS

Šajā nodaļā ir uzskaitīti principi – ieteikumi - kompetenču izglītības programmai ieteicamajam metodiskajam nodrošinājumam, par pamatu ņemot VISC Metodiskos ieteikumus modulāro profesionālās izglītības programmu izstrādei. Vienlaikus jānorāda, ka šai informācijai ir ieteicams saturs un konkrētais metodiskais nodrošinājums tiks precizēts moduļu satura izstrādes gaitā.

- ▼ Modulārajā pieejā pasniedzējs organizē mācību procesu tā, lai veicinātu izglītojamo līdzdalību sasniedzamo rezultātu iegūšanā, veicot padomdevēja un partnera lomu.
- ▼ Modulārajā programmā atspoguļo rekomendējamos metodiskos paņēmienus un mācību organizācijas formas, kas sekmē izglītojamo izziņas aktivizēšanu, patstāvību un savstarpējo sadarbību mācību procesā, tādējādi paplašinot izglītojamo socializācijas iespējas.
- ▼ Modulārās programmas metodisko nodrošinājumu (ieteicamie metodiskie paņēmieni un mācību organizācijas formas) izstrādā atbilstoši mācību moduļa specifikai, loģikai, moduļa mērķim, sasniedzamajiem rezultātiem un izglītojamo vajadzībām.
- ▼ Moduļa apguvei ieteicamais mācību metodiskais nodrošinājums veicina izglītojamo spēju un iespēju attīstību, pētniecības un pašizglītības prasmes.
- ▼ Ņemot vērā to, ka mācību metode ir pasniedzēja un izglītojamo savstarpējās sadarbības paņēmieni kopums un pastāv dažādas mācību metožu klasifikācijas (pēc informācijas sniegšanas rakstura, pēc izziņas darbības organizācijas, pēc izglītojamo un mācībspēku sadarbības veida), moduļa satura apguvei ieteicamo metodisko nodrošinājumu aprakstīšanai ir apkopota tabula ar metodiskajiem paņēmieniem un mācību organizācijas formām (skat. pielikumu).
- ▼ Moduļa satura apguvei ieteicamais metodiskais nodrošinājums (metodiskie paņēmieni un mācību organizācijas formas) ir pamatots ar idejām tā īstenošanai (atbilstoši konkrēta temata apguvei), lai izglītojamais sasniegtu izvirzītos mērķus un realizētu formulētos uzdevumus jeb sasniedzamos rezultātus (prasmes un kompetences).

9. tabula. *Iespējamie metodiskie paņēmieni un mācību organizācijas formas* (Materiāls sagatavots, par pamatu ņemot vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu programmu paraugus (pieejams: <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/programmas.shtml>).

Iespējamās metodes, paņēmieni ⁷³ un mācību organizācijas formas ⁷⁴	Skaidrojums
Apraksts	Pasniedzējs rosina izzināt situāciju par kādu jautājumu. Izglītojamie vāc informāciju, veicot aptauju, anketēšanu, lai izzinātu datus; rezultātus apkopo rakstveidā, tos prezentē.
Darbs ar tekstu	Izglītojamie vāc informāciju, izmantojot dažādus informācijas resursus, to lasa atbilstoši mācību uzdevumam; veido jautājumus vai atbild uz jautājumiem par izlasīto, atstāsta konkrētu faktu vai informāciju par konkrēto notikumu.
Diskusija	Pasniedzējs vai izglītojamie piedāvā apspriešanai kādu tematu (jautājumu vai problēmu). Izglītojamie iesaistās sarunā, argumentēti aizstāvot savu viedokli (pāros, grupās vai visas auditorijas priekšā).
Debates	Pasniedzējs vai izglītojamie piedāvā apspriešanai kādu apgalvojumu. Diviem izglītojamajiem vai izglītojamo grupām ir uzdevums argumentēti aizstāvēt divus pretējus viedokļus.
Informācijas tehnoloģiju izmantošana	Pasniedzējs rosina izglītojamos izmantot datoru: a) informācijas iegūšanai no interneta vai CD ROM datu bāzēm u.tml., b) informācijas apkopošanai. Attīsta prasmi izmantot dažādas informatīvās tehnoloģijas, noformēt darbu atbilstoši prasībām, prezentēt, atrast informāciju, izmantojot informācijas tehnoloģijas (IT).
Individuāls patstāvīgais darbs	Izglītojamie patstāvīgi veic konkrētu uzdevumu.
Intervija/aptauja	Izglītojamie iztaujā vienu vai vairākus cilvēkus par noteiktu tematu. Izglītojamie pēc sarunas apkopo rezultātus un formulē secinājumus.
Jautāšana un atbildēšana	Pasniedzējs vai izglītojamie mutvārdos vai rakstiski uzdod dažāda veida jautājumus par noteiktu tematu un atbild uz tiem. Jautājumu veidi:

⁷³ Metodiskais paņēmieni – izglītojamā un pasniedzēja saskaņotu darbību kopums konkrēta mācību mērķa sasniegšanai; mācību metodes (reproduktīvās metodes, izskaidrojoši ilustratīvās metodes, daļēju meklējumu jeb heuristikās metodes, problēmiskā izklāsta metodes vai pētnieciskās metodes) sastāvdaļa, ar kuru mācību mērķa sasniegšanas procesā veic konkrētu uzdevumu.

⁷⁴ Mācību organizācijas forma – noteiktā kārtībā un režīmā norisošās izglītojamā un pasniedzēja sadarbības ārējā izpausme (mācību stunda, seminārs, mācību ekskursija; frontālais darbs, individuālais darbs, pāru vai grupu darbs u.c.).

Iespējamās metodes, paņēmieni ⁷³ un mācību organizācijas formas ⁷⁴	Skaidrojums
	• reprodutīvie jautājumi - jautājot un atbildot izmanto precīzus faktus vai notikumus, • analītiskie jautājumi - jautājot un atbildot interpretē un analizē informāciju, saskatot saikni starp faktiem, notikumiem, • vērtējošie jautājumi - jautājot un atbildot pēta problēmas cēloņus un sekas un izsaka savu attieksmi pret tiem, veido patstāvīgus spriedumus, kas radušies, sintezējot iepriekšējo pieredzi ar jauniegūto.
Grupu/pāru darbs	Izglītojamie sadalās pāros vai grupās (pa 3–8 grupā), katram grupas dalībniekam ir sava loma noteiktas problēmas kopīgai risināšanai, kopīga uzdevuma veikšanai.
Krustvārdu mīklu, rēbusu, šifrētu uzdevumu minēšana un veidošana	Izglītojamie risina vai patstāvīgi sagatavo krustvārdu mīklas, mīklas u.c., piedāvā tās risināt citiem mācību procesa dalībniekiem.
Mācību ekskursija	Izglītojamie vai izglītojamo grupa veic vērojumus dabā, tiekas ar speciālistiem, uzņēmējiem u.c. <i>klātienē</i>, iegūto informāciju pieraksta, sistematizē iepriekš izveidotās vai piedāvātās tabulās, shēmās, veic pārrunas, piedalās diskusijās ar speciālistiem, uzņēmējiem u.c. Izglītojamie veic vērojumus, tiekas ar speciālistiem, uzņēmējiem u.c. <i>neklātienē</i> – iepazīstas ar interneta vietnēs atrodamo interaktīvo informāciju, to analizē, prezentē, raksta vēstules, tās sūta, izmantojot e–pastu, tērzē, izmantojot speciālas datorprogrammas u.c. informācijas tehnoloģijas.
Mācību eksperimenti/izmēģinājumi	Izglītojamie individuāli, pāri vai grupā izvirza hipotēzi un, vairākkārt atkārtojot mēģinājumus, noskaidro atbildi. Iegūtos rezultātus apkopo rakstiski pārskata veidā, atzīmē darba gaitu, novērojumus un secinājumus speciāli sagatavotās tabulās, diagrammās u.tml.
Mācību filmu, videomateriālu veidošana, skatīšanās un apspriešana	Izglītojamie individuāli vai grupā vāc informāciju, veido filmu, video materiālus, tos demonstrē un kopīgi apspriež saturu, noformējumu u.c.
Mērījumu, aprēķinu veikšana	Izglītojamie individuāli vai grupā veic konkrētus mērījumus dabā un nepieciešamos aprēķinus, izmantojot teorētisko pamatojumu; savstarpēji salīdzina iegūtos aprēķinus, pārbauda tos pēc parauga u.tml.
Laboratorijas darbs	Pasniedzējs uzdod veikt eksperimentālus uzdevumus attiecīgi aprīkotā telpā vai izmantojot laboratorijas aprīkojumu. Pasniedzējs iepazīstina vai izglītojamie patstāvīgi iepazīstas ar darba mērķiem, uzdevumiem, piederumiem, darba gaitu un drošības noteikumiem.

Iespējamās metodes, paņēmieni ⁷³ un mācību organizācijas formas ⁷⁴	Skaidrojums
	Izglītojamie pasniedzēja vadībā patstāvīgi veic uzdoto, fiksē novērojumus, iegūst un apstrādā datus un raksta secinājumus.
Izpēte (izzināšana)	Pēc pasniedzēja ierosinājuma vai izglītojamie patstāvīgi formulē problēmu vai jautājumu, kas jāizpēta, lietojot zinātniskās izziņas metodes. Izglītojamie patstāvīgi vāc informāciju, veic eksperimentu, pieraksta rezultātus, apkopo informāciju, izklāsta pētījuma rezultātus (parasti rakstveidā), tos prezentē, papildus lietojot vizuālos mācību uzskates līdzekļus, piemēram, zīmējumus, video materiālus, fotogrāfijas, maketus.
Pārrunas	Pasniedzējs un izglītojamie ar jautājumu palīdzību, īsiem komentāriem un stāstījumu sistēmiski pārrunā iegūto informāciju, precīzi lietojot terminoloģiju, faktus u.c.
Portfolio (darbu mape)	Izglītojamie noteiktā veidā sakārtoto zināmā laika posmā uzkrātu faktu materiālu un darbu apkopojumu, kas parāda izglītojamā progresu, izaugsmi, sasniegumus, iemaņas, prasmes, attieksmi.
Praktiskais darbs darba vietā/dabā	Izglītojamie individuāli vai grupā veic dažādus praktiskos uzdevumus reālā darba vidē (darbnīcā) vai dabā pēc praktiskā darba vadītāja paraugdemonstrējuma vai patstāvīgi: mērķtiecīgi novēro objektus, izgatavo noteiktus objektus vai to detaļas, veic mērījumus dabā un nepieciešamos aprēķinus u.tml.
Prāta vētra	Pasniedzējs (vai izglītojamie) izvirza jautājumu vai problēmu vai iepazīstina ar tematu. Izglītojamie izsaka iespējamās atbildes, idejas, būtiskus vārdus u.tml., uzmanīgi klausoties, papildinot, bet nekommentējot un nevērtējot citu idejas.
Prezentācija/demonstrējumi	Pēc pasniedzēja ierosinājuma notiek prezentācija ar runātāja klātbūtni vai bez runātāja klātbūtnes.
Problēmu risināšana	Pasniedzējs formulē problēmu, kuras risināšanā iesaistās izglītojamie. Izglītojamie precīzē problēmas jautājumu, izdomā risinājuma plānu, īsteno to, izvērtē rezultātu, vai tas ir uzdotās problēmas atrisinājums, vai arī problēmu varētu risināt citādāk.
Projekta darbs	Izglītojamie, savstarpēji sadarbojoties, izvēlas un izmanto dažādus informācijas avotus konkrēta uzdevuma veikšanai, plāno savu darbu un apkopo darba rezultātus, tos prezentē, lietojot vizuālos mācību uzskates līdzekļus, piemēram, zīmējumus, video materiālus, fotogrāfijas, maketus.
Rakstu darbi	Izglītojamie vāc informāciju un to atspoguļo dažādos rakstu darbos: ziņojumā/referātā, argumentētā esejā, reportāžā.
Situācijas analīze	Pasniedzējs vai izglītojamaais rakstiski vai mutiski piedāvā izglītojamajiem reālas situācijas aprakstu un uzdod atbildēt uz jautājumiem par šo situāciju. Izglītojamie pārrunā, analizē, pieraksta, secina, veido kopsavilkumus vai ieteikumus.

Iespējamās metodes, paņēmieni⁷³ un mācību organizācijas formas⁷⁴	Skaidrojums
Situāciju modelēšana	Izglītojamie vai izglītojamo grupa pēc iepriekš dota apraksta vai plāna modelē reālas situācijas, tās prezentē citiem, savu viedokli pamatojot.
Spēle	Pasniedzējs piedāvā vai izglītojamie paši veido dažāda veida spēles. Tās var būt: lomu spēles, galda spēles, datorspēles.
Stāstījums/ lekcija	Pasniedzējs izklāsta informāciju, izglītojamie dažādos veidos uztver un strādā ar iegūto informāciju: klausās, uztver un atceras informāciju, lai varētu atbildēt uz konkrētiem jautājumiem, izmantot konkrētu uzdevumu veikšanai u.tml.
Tests kontrolei un paškontrolei	Izglītojamie individuāli vai grupā risina dažāda veida testus.
Viktorīna, konkurss	Izglītojamie patstāvīgi izveido vai izmanto pasniedzēja piedāvātos jautājumus, uzdevumus u.c. par konkrētu tematu; sadalās grupās vai pāros, sacenšas, kurai grupai vai pārim ir precīzākas atbildes, labāka darba kultūra, attieksme pret darbu u.c. rādītāji atbilstoši iepriekš izvirzītajiem vērtēšanas kritērijiem.
Vingrināšanās	Pasniedzējs piedāvā un izglītojamie veic atkārtotas darbības pēc noteikta parauga, lai pilnveidotu konkrētas prasmes.
Vizualizēšana	Pasniedzējs piedāvā vai izglītojamie patstāvīgi izveido dažādus simboliskus uzskates līdzekļus – domu kartes, shēmas, diagrammas, tabulas, plānus, kartes, zīmējumus u.c., kuros iekļauj informāciju atbilstoši mācību uzdevumam.

Tālāk apkopota ieteicamā literatūra, kas tiks izmantota metodisko paņēmienu:

Ieteicamie avoti

- ▽ Albrehta, Dz. Didaktika. – Rīga: RaKa, 2001.
- ▽ Aleksandrou, A., Field, K. The continuing Professional Development of Education. – London: Simposium Books, 2005.
- ▽ Bank, A.M. Improving Multicultural Education. Lessons from the Intergroup Education Movement. – New York. Teachers College, Columbia University, 2005.
- ▽ Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca (2000). Autoru kol. V. Skujiņas vad. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000.
- ▽ Plaude, I. Kooperatīvā mācīšanās. – Rīga: RaKa, 2003.
- ▽ Priedīte, A., Šiliņa, B. Projekta darbs skolā. – Rīga: LVAVP, 1998.
- ▽ Rubene, Z. Kritiskā domāšana studiju procesā. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
- ▽ Žogla, I. Didaktikas teorētiskie pamati. – Rīga: RaKa, 2001.

Internetresursi:

- ▽ Mācību metodes kā pedagoģiskās mijdarbības veidi – (pieejams: <https://profizgl.lv/mod/book/view.php?id=20423&chapterid=6322>)

- ▼ Mācību metožu, organizācijas formu un līdzekļu izvēle, kurā ir kurā ir dažādi mācību materiāla apguves līmeņi - (pieejams: <https://pedagogs.lv/2018/02/21/macibu-metozu-organizācijas-formu-un-līdzekļu-izvēle-kurā-ir-kurā-ir-dažādi-mācību-materiala-apguves-līmeņi/>)
- ▼ Metodes un paņēmieni izglītības darbā ar pieaugušajiem. Arāja I. – (pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/3595/download>)
- ▼ Metodes.lv
- ▼ Tradicionālās mācību metodes. Birziņa R. – (pieejams: http://skolai.daba.lv/proj_materiali/macibu_materiali/b/Tradici_macmetodes_prezent_r_b_b.pdf)

Turpmākā darba rezultātā tiks izvēlētas, ieteiktas konkrētas metodes, paņēmieni, pieejas, instrumenti, tehniskie palīg līdzekļi, vide u.c. atbilstoši apgūstamās tēmas saturam. Minētās komponentes tiks raksturotas metodikā SIVA speciālistu kompetences pilnveidei darbam ar NA – sadaļā metodiskie ieteikumi, un kompetenču attīstības apmācības programmas (moduļu) saturā.

KOPSAVILKUMS UN IETEIKUMI TĀLĀKAI METODIKAS UN IZGLĪTĪBAS PROGRAMMAS IZSTRĀDEI, APMĀCĪBĀM

Sākotnējās jomas izpētē izvirzītie uzdevumi ir sasniegti: ir veikta EAS vadlīniju izpēte; ir veikta sešu ārvalstu un Latvijas pieredzes analīze; ir noorganizētas divas fokusgrupas diskusijas, iesaistot ekspertus, kuri pārzina NA vajadzības, ņemot vērā dažādus FT veidus; ir uzsākta NA aptauja, kuras mērķis ir noskaidrot aprūpētājiem nepieciešamo atbalstu personu ar FT aprūpē; visa informācija ir apkopota šajā, sākotnējās jomas izpētes, ziņojumā.

Pētot valstu pieredzi par neformālo aprūpi, bija svarīgi aptvert pēc iespējas lielāku ģeogrāfisko teritoriju, iekļaujot valstis ar atšķirīgu sociāli ekonomisko, politisko un demogrāfisko situāciju, lai pieredze būtu pēc iespējas dažādāka. Tāpēc tika izvēlētas Skandināvijas, postpadomju un “vecās” ES valstis. Vienlaikus, veicot situācijas apzināšanu par aprūpes jomu un NA situāciju un vajadzībām, pētījuma veicēji saskārās ar problēmu, ka katras valsts gadījumā publiski bija pieejama atšķirīga informācija, atšķirīgā detalizācijas pakāpē, un tas ir jāņem vērā, iepazīstoties ar sagatavotajiem pārskatiem.

Galvenie secinājumi no ārvalstu prakšu analīzes ir tādi, ka atšķirīgs aplūkoto valstu gadījumā ir likumiskais ietvars, saistītie normatīvi un NA pieejamais psihosociālais un finansiālais atbalsts, kā arī izmantotā terminoloģija attiecībā uz to, kā tiek apzīmēts NA. Taču visās valstīs atpazītās NA problēmas un vajadzības ir visai līdzīgas. Tā galvenokārt ir vientulības sajūta, kas pavada NA, psiholoģiskā pārslodze un NA veselības pasliktināšanās, informācijas trūkums par dažādiem jautājumiem, vajadzība pēc lielāka kopienas atbalsta un vajadzība pēc psihosociāla atbalsta. Kopumā ārvalstu prakšu izpētē identificētās NA vajadzības ir šādas:

- ▼ Nodrošināt iespējas saņemt padomus un konsultācijas personas ar FT aprūpei mājās, padomus personas veselības veicināšanai, slimību profilaksei un slimību ārstēšanai;
- ▼ Nodrošināt iespēju saņemt regulāru profesionālu atbalstu gan no formāliem aprūpētājiem, gan no mediķiem un psihoterapijas speciālistiem;
- ▼ Organizēt apmācības par pirmās palīdzības sniegšanu, nelaimes gadījumu mājas vidē novēršanu;
- ▼ Mazināt informācijas trūkumu par aprūpējamajam pieejamiem sociālās un veselības aprūpes pakalpojumiem;
- ▼ Mazināt vientulības un izolētības sajūtu, sniegt psihoemocionālu atbalstu saistībā ar apkārtējo cilvēku neizpratni vai diskriminējošu attieksmi, nodrošināt profesionālu palīdzību psiholoģiskas pārslodzes un izdegšanas gadījumos;
- ▼ Veicināt pašvaldības, valsts vai nevalstiskā sektora iesaisti atpūtas aktivitāšu NA organizēšanā, lai mazinātu NA sociālo atstumtību, kā arī veicināt NA pieejamu veselību veicinošu aktivitāšu īstenošanu;
- ▼ Nodrošināt pasākumus, kuros NA ir iespēja dalīties ar savām sajūtām, dalīties savā pieredzē ar citiem NA;
- ▼ Saņemt profesionālu psiholoģisku atbalstu, piedaloties psiholoģiskā atbalsta grupās;
- ▼ Organizēt biedrības vai citas apvienības, lai pārstāvētu savas intereses valsts līmenī;
- ▼ Nodrošināt lielāku finansiālo atbalstu/ veicināt finansiālo neatkarību;

- ▼ Nodrošināt elastīgākus darba apstākļus NA saistībā ar aprūpes pienākumu pildīšanu, nostiprināt NA tiesības valsts līmenī un nodrošināt NA sociālo aizsardzību, saistībā ar darba tirgu politiku.

Pēc izpētes arī secināms, ka, lai Latvijā veidotu un attīstītu NA draudzīgu atbalsta sistēmu, no ārvalstīm būtu pārņemami šādi labās prakses piemēri:

- ▼ Atelpas brīža pakalpojums NA (šobrīd Latvijā pieejams vien vecākiem, kuri aprūpē bērnus ar FT un pilngadīgu personu ar GRT likumiskajiem pārstāvjiem);
- ▼ Ikgadējā NA dienas, kuru ietvaros tiek novērtēts šo aprūpētāju darbs un ieguldījums sabiedrības labklājībā;
- ▼ NA statusa tiesiska atzīšana, lai legalizētu NA statusu un apzinātu šo personu skaitu, vajadzības;
- ▼ Pieredzes apmaiņas pasākumi starp NA un formālajiem aprūpētājiem;
- ▼ NA paredzēta praktisko mācību nodrošināšana dažādos Latvijas reģionos un organizācijās;
- ▼ Tālruņa līnijas (*hotline*) konsultāciju iespējas NA (īpaši akūtos gadījumos);
- ▼ Valsts garantēto apmaksāto ikgadējo atvaļinājumu piešķiršana NA (šobrīd NA var izmantot noteiktu dienu skaitu bez algas saglabāšanas);
- ▼ Preventīvas programmas NA fiziskās un psihiskās veselības uzturēšanai un rūpēm par sevi;
- ▼ Valsts apmaksātas veselības pārbaudes NA, ņemot vērā augstākus riskus gūt fiziskas traumas, personu ceļot, apgriežot u.tml., kā arī, ņemot vērā augstākus izdegšanas riskus;
- ▼ Sociālās garantijas NA, lai pretendētu uz tiesībām saņemt valsts sociālās apdrošināšanas pensiju.

Latvijas NA vajadzības tika apzinātas fokusgrupu diskusijās un vēl tiks papildinātas pēc NA aptaujas rezultātu apkopošanas. Vienlaikus, pētnieku ieskatā, ir iegūti pietiekami un apjomīgi dati par NA nepieciešamajām zināšanām, prasmēm un kompetencēm, kurus papildina arī ārvalstu izpētē iegūtie secinājumi, lai varētu turpināt darbu pie metodikas SIVA speciālistu kompetences pilnveidei darbam ar NA satura izstrādes. Šī apkopotā informācija ir strukturēta ceturtajā nodaļā - piecās tematiskās jomās (*Medicīna un aprūpe, Saskarsme, Ergonomika, Sadzīve, Tiesības un pienākumi*) atbilstoši SIVA definētajam moduļu redzējumam.

Nodaļā minētās tēmas moduļos tiks formulētas kā mācīšanās sasniedzamie rezultāti zināšanu, prasmju un kompetenču izteiksmē par to, ko mācību rezultātā zina, prot un spēj darīt izglītojamais. Moduļa apguves laikā tiks ievērots teorijas un prakses vienotības princips – iespēja izglītojamajiem mācību procesā iepazīties gan ar zinātniskajiem jeb teorētiskajiem pamatiem, ievērojot teorijas lietojamību, gan apgūt atbilstošu kompetenci, ievērojot rekomendējamo teorijas un prakses proporciju 40:60. Turpmākā darba rezultātā tiks izvēlētas, ieteiktas konkrētas metodes, paņēmieni, pieejas, instrumenti, tehniskie palīg līdzekļi, vide u.c. atbilstoši apgūstamās tēmas saturam. Minētās komponentes tiks raksturotas metodikā – sadaļā metodiskie ieteikumi, un kompetenču attīstības apmācības programmas (moduļu) saturā.

Veikto fokusgrupu diskusiju laikā tika pārrunātas ne vien NA vajadzības, bet arī ar aprūpi saistītās problēmas kopumā. Tāpat diskusiju gaitā tika gūti ieteikumi, kuri ir svarīgi tālākā metodikas izstrādē un vēlākā periodā – NA apmācību norises plānošanā un satura īstenošanā. Gūtās atziņas un ieteikumi ir apkopoti turpinājumā.

Attiecībā uz NA apmācībām - diskusijās izskanēja viedoklis, ka ir būtiski, lai vismaz daļēji tās tiktu plānotas grupās atkarībā no aprūpējamā FT veida un, iespējams, pat konkrētas saslimšanas veida, piemēram, bronhiālās astmas gadījumā nepieciešams zināt kā pareizi lietot inhalatoru, ko darīt, ja inhalatora nav; sirds slimību gadījumos - kā mērīt slodzi un tās mazināšanas iespējas u.c. Tāpat atsevišķiem diskusijas dalībniekiem pastāvēja bažas, ka, ņemot vērā mācību kolektīvo raksturu un grupu lielumu, apmācības ierobežotā laika, apjoma dēļ varētu neskart specifiskus, NA aktuālus jautājumus, kuri nereti ir svarīgāki par vispārīgām zināšanām. Šīs ekspertu bažas ir ņemamas vērā, plānojot apmācāmo grupu lielumus, lai, pēc iespējas, NA apmācību laikā nodrošinātu iespēju uzdot sev interesējošus, specifiskus jautājumus. Tāpat jāņem vērā, ka apzinātās NA nepieciešamās zināšanas un prasmes var nebūt aktuālas visiem mācību dalībniekiem, līdz ar to, izstrādājot moduļus, vēlams veidot struktūru – (a) moduļu daļas - pamatbloki, kurus būtu rekomendējams apgūt visiem mācībās iesaistītajiem, un (b) moduļu izvēles daļas, kuras var izvēlēties tie, kuri vēlas plašāku izpratni, zināšanas un prasmes par konkrētajiem tematiem, piemēram, par jaunākajām modernajām tehnoloģijām, kuras var izmantot saziņā, par aktivitātēm, kuras veikt kopā ar aprūpējamo u.c. tēmas.

Atbilstoši diskusijās pārrunātajam un balstoties uz vajadzību izpētē iegūtām atziņām, moduļu izstrādē nepieciešams ievērot šādus principus:

- ▼ Pareizas iejaukšanās princips – ņemot vērā, ka NA nav kvalificēts sociālais aprūpētājs, viņam iejaucoties jeb iesaistoties personas ar FT aprūpē, nepadarīt aprūpējamā veselības situāciju sliktāku;
- ▼ Pieejamības un saprotamības princips - apmācības piedāvājamu nepieciešams veidot kā atbalstu – kā iespēju NA aprūpi padarīt vienkāršāku, nevis radot spiedienu darīt vēl vairāk;
- ▼ Atbilstības princips – informāciju veidot un pasniegt atbilstīgi apmācībās iesaistīto NA vecumam, iepriekšējai pieredzei, izglītības līmenim u.c.;
- ▼ Individualizācijas un holistiskās pieejas princips – mācību procesu veidot kā vienotu, uzklusot un novērtējot katru NA;
- ▼ Uzskatāmības princips – apmācībās izmantot viegli uztveramas metodes, praktiskus uzdevumus un darbnīcas, gadījumu analīzi; mazāk paredzēt lekciju formātu;
- ▼ Elastības princips – sekot līdzi nepieciešamībai pārkārtot, atjaunot un papildināt moduļu saturu, ņemot vērā NA akūtās vajadzības un jauninājumus tehnoloģiju attīstībā (īpaši aktuāli, informējot par pieejamajiem tehniskajiem palīg līdzekļiem).

Kopumā diskusijās arī gūts priekšlikums SIVA izstrādātās izglītības programmas praktiskajā īstenošanā iesaistīt arī dažādas iestādes, institūcijas un organizācijas, jo īpaši gadījumos, kad mācības būtu organizējamas reģionos. Šāda dažādu ieinteresēto pušu iesaiste sniegtu praktisku pievienoto vērtību mācībām un dažādotu pasniedzēju skatījumu, sniegtu iespēju piesaistīt speciālistus no konkrētām teritorijām, kuri, iespējams, labāk pārzinātu vietējo situāciju un pieejamo atbalstu pašvaldībās, ļautu apspriest un dalīties pieredzē ar apmācību rezultātiem starp plašāku loku pasniedzēju, ļautu efektīvi izmantot finanšu resursus, jo speciālistiem nebūtu jāmēro garš ceļš uz mācībām reģionos.

Tāpat vērtīgs ir ieteikums par konsultatīvas telefona līnijas vai NA digitālā konsultanta izveidi, lai atbildētu uz konkrētiem NA interesējošiem jautājumiem, analizējot konkrētās problēmsituāciju. Tas NA sniegtu papildu drošības sajūtu aprūpes procesā.

IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

About carers [skatīts 2022. gada 6. augustā]. Pieejams: www.eurocarers.org

Activities for family caregivers [skatīts 2022. gada 12. augustā].

<https://www.redcross.fi/get-help-and-support/coping-as-a-family-caregiver/activities-and-training-for-family-caregivers/>

Barker Robert, 2014. The social work dictionary. NASW press

Caring for Carers (C4C) survey [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: Caring for carers survey (C4C) GERMANY (eufami.org)

Centrālā statistikas pārvalde. VDEĀVK uzskaitē esošo personu ar invaliditāti skaits. [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_OD/OSP_OD__sociala__veseliba__vesel/VAG132.px/table/tableViewLayout1/

Gov.uk. Equality, rights and citizenship [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/publications/equality-act-guidance>

Gov.uk National Health Service [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/publications/care-act-statutory-guidance>

Finlex. Lagstiftning [skatīts 2022. gada 23. augustā] Pieejams: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1987/19870380?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=handikapp#P1>

Izglītības programma – Surdotulks [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: https://www.siva.gov.lv/lv/surdotulks?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Jegermalm M., Torgé C.J. Three caregiver profiles: who are they, what do they do, and who are their co-carers? [skatīts 2022. gada 18. augustā]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691457.2021.2016647>

Labklājības ministrija. Gala ziņojums “Esošo sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanas un finansēšanas sistēmas analīze”, [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/2665/download>

Lovdata. Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven) [skatīts 2022. gada 20. augustā]. Pieejams: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30>

Lovdata. Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven) [skatīts 2022. gada 20. augustā]. Pieejams: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63>

LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr.84 [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: Par termina kompetence izpratni un lietošanu latviešu valodā (likumi.lv)

Ministru kabineta 2019. gada 15. janvāra noteikumi Nr. 30 “Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 24. marta noteikumos Nr. 268 “Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas,

kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjomu”” [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/304303>

NHS Providers. A Guide to the Health and Care Act 2022 [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: nhsproviders.org/a-guide-to-the-health-and-care-act-2022

Ministru kabineta 2021. gada 21. decembra noteikumi Nr. 878 “Tehnisko palīgīdzekļu noteikumi” [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/328672>

Nodarbinātības valsts aģentūras darbības jomas [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/darbibas-jomas>

Nodarbinātības valsts aģentūras karjeras konsultācijas [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/karjeras-konsultacijas>

Nordic examples on individualised support [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://nordicwelfare.org/pub//Personalised_Support_and_Services_for_Persons_with_Disabilities___mapping_of_Nordic_models/nordic-examples-on-individualised-support.html

Nursing Leave Act “Pflegezeitgesetz” [skatīts 2022. gada 12. augustā]. Pieejams: <https://www.proz.com/kudoz/german-to-english/human-resources/3230485-pflegezeitgesetz.html>

Obligāti piemērojamo profesiju standartu un profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai nav nepieciešams izstrādāt profesijas standartu) saraksts [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/profizglitiba/nks_stand_saraksts_mk_not_626.shtml;

Par Vaivaru Tehnisko palīgīdzekļu centru [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://vtpc.lv/lv/par-vaivaru-tehnisko-paliglidzeklu-centru>

Pearson J.E. (1986) The definition and measurement of social support. Journal of Counseling and Development, 64 (6). p 391 – 396

Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000

Profesionālās izglītības likums [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/20244>

Programmu paraugi speciālā izglītībā [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/programmas.shtml>

Psihologa profesionālās darbības jomu apraksts. <https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/606/download>

Roga, V. (2017). Sociālā darba prakses profesionālās kompetences. Sociālais darbs Latvijā, 2. [skatīts 2022. gada 22. augustā] Pieejams: https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2017/11/izdevums_socialaisdarbslatvija_2017_21.pdf

Roga, V. (2015). Ekoloģiskā kompetence sociālajā darbā kopienā. Hamburga: OmniScriptum GmbH&Co

SIVA iepirkuma “Metodikas un izglītības programmu izstrāde” iepirkuma identifikācijas Nr. SIVA 2022/3/ANM nolikuma Tehniskā specifikācija.

Sociālā rehabilitētāja profesijas standarts (saskaņots 2011.gada 14.decembra sēdē, protokols Nr.10) [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <http://www.psk.lu.lv/uploads/ps0132.pdf>

Sociālā rehabilitētāja profesijas standarts (saskaņots 2015.gada 26.augusta sēdē, protokols Nr.5) [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <http://www.psk.lu.lv/uploads/ps0134.pdf>

Studiju programma – Sabiedrības veselība [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://www.rsu.lv/studiju-programma/sabiedribas-veseliba>

Sveriges Riksdag. Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade [skatīts 2022. gada 11. augustā]. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387

Suppes M.A.&, Wells C.C., 2013 The Social Work Experience. Pub Pearson Inc; Boston

Surdotulka pakalpojums saskarsmes nodrošināšanai ar citām fiziskām un juridiskām personām un tā sniegšanas kārtība [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: https://www.lns.lv/files/text/14_pielikums_Surdotulka_pakalpojums.pdf

The Constitutional Court of the Republic of Lithuania [skatīts 2022. gada 15. augustā]. Pieejams: <https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192>

Three Hands [skatīts 2022. gada 2. augustā]. Pieejams: <https://www.threehands.co.uk/>

Veselības aprūpes finansēšanas likums [skatīts 2022. gada 23. augustā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/296188a>

PIELIKUMI

1. pielikums. Fokusgrupas diskusijas vadlīnijas

1. Kādas īpašas zināšanas, prasmes nepieciešams apgūt NA, kas aprūpē cilvēku ar kustību, redzes vai dzirdes traucējumiem no Jūsu pieredzes?
2. Lūdzu nosauciet Jūsu novērotās lielākās problēmas NA ikdienas aprūpes darbā (psihiskā veselība, tiesiskie aspekti, brīvais laiks, medicīna-rehabilitācija, psiholoģiskās-emocionālās, aprūpe)?
3. Lūdzu nosauciet Jūsaprāt visgrūtāk nodrošināmās AS vajadzības (var rezumēt arī kādas vispār vajadzības ir jāapmierina un tad, kuras no tām ir visgrūtāk realizēt)? Sasaucas ar 2.jautājumu
4. Vai un cik lielā mērā atšķirsies aprūpes kompetence (zināšanas, prasmes, spējas, gatavība) profesionāliem aprūpētājiem un NA? (*Jautājums ir tikai tad, ja grupas dalībniekiem ir šāda pieredze un viedoklis*).
5. Kādi ir NA jau pieejamie esošie resursi un atbalsts (fondi, ģimenes ārsti, atbalsta grupas, tehniskie līdzekļi, tuvinieki u.c.)
6. Kāds atbalsts NA nepieciešams no valsts, pašvaldības, nevalstiskām organizācijām? (psihiskā veselība, tiesiskie aspekti, brīvais laiks, medicīna-rehabilitācija, psiholoģiskās-emocionālās, aprūpe).

NAV NEPAREIZU VIEDOKĻU UN IDEJU!

VEIKSMI DARBĀ!

2. pielikums. Aptaujas anketa

Aptauja aprūpētājiem, kuri sniedz atbalstu personām ar funkcionāliem traucējumiem

Sociālās integrācijas valsts aģentūra (SIVA) izstrādās apmācību programmu tiem aprūpētājiem, kuri rūpējas par saviem radniekiem, draugiem, kaimiņiem u.c. personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Lai noskaidrotu, kādu informāciju apmācību programmā un atbalsta materiālos iekļaut, lūdzam Tevi, aprūpētāju, piedalīties nelielā aptaujā. Aptauja aizņems aptuveni 5 minūtes Tava laika. Rezultāti tiks izmantoti tikai apkopotā veidā.

Pateicamies par iesaisti!

*** Nepieciešams**

1. Ko Tu aprūpē? *

Atzīmējiet visus atbilstošos variantus.

- ☐ nepilngadīgu bērnu
- ☐ pilngadīgu bērnu
- ☐ savu vīru/sievu/partneri
- ☐ kādu no vecākiem vai citu radnieku
- ☐ kaimiņu, draugu/draudzeni
- ☐ Citas: _____

2. Cik bieži Tu veic aprūpētāja pienākumus? *

Atzīmējiet visus atbilstošos variantus.

- ☐ aprūpēju personu pastāvīgi - 24/7 režīmā
- ☐ aprūpēju ik dienu, veltot tam pāris stundas
- ☐ aprūpēju vairākas dienas nedēļā
- ☐ aprūpēju reizi nedēļā
- ☐ aprūpēju retāk nekā reizi nedēļā vai pēc nepieciešamības
- ☐ Citas: _____

3. **Kāda veida funkcionālie traucējumi ir Tavai aprūpētajai personai/personām?**

Atzīmējiet visus atbilstošos variantus.

- ☐ redzes traucējumi
- ☐ dzirdes traucējumi
- ☐ kustību traucējumi
- ☐ garīga rakstura traucējumi
- ☐ vispārēja saslimšana, citi traucējumi

4. **Kas Tev sagādā lielākās grūtības, neziņu aprūpes laikā?**

5. **Kas Tev palīdzētu veikt aprūpi? Kāda informācija, padomi Tev būtu nepieciešami par medicīnas pakalpojumiem un personas aprūpi?**

Līdz šim esam apzinājuši šādus aprūpētājiem aktuālus jautājumus:

(1) MEDICĪNAS UN APRŪPES JOMA:

- zināšanas par veselības aprūpes pakalpojumiem, rehabilitācijas iespējām;
- zināšanas par pirmo palīdzību un kā rīkoties krīzes gadījumos;
- zināšanas par slimību profilaksi;
- zināšanas par veselīga dzīvesveida prasībām konkrētai saslimšanai;
- pamata aprūpes iemaņas.

Lūdzu, pieraksti, ja ir vēl kāda informācija un padomi, kuri Tev būtu nepieciešami par šo tēmu!

6. Kāda informācija, padomi Tev palīdzētu saskarsmē ar aprūpējamo, kas jums abiem palīdzētu saglabāt labu psihisko veselību?

Līdz šim esam apzinājuši šādus aprūpētājiem aktuālus jautājumus:

(2) SASKARSMES UN PSIHISKĀS VESELĪBAS JOMA:

- prasme sazināties ar cilvēkiem ar dzirdes, redzes traucējumiem, prasmes izmantot modernās tehnoloģijas saziņā,
- izpratne par saziņas specifiku ar personām, kurām ir garīga rakstura traucējumi;
- prasme sniegt psiholoģisko atbalstu aprūpējamajam,
- zināšanas par to, kur meklēt psiholoģisko palīdzību sev un aprūpējamajam;
- idejas dienas kārtībai aprūpējamajam,
- aprūpētāja prasme rūpēties par sevi, prasme izvairīties no pāraprūpes.

Lūdzu, pieraksti, ja ir vēl kāda informācija un padomi, kuri Tev būtu nepieciešami par šo tēmu!

7. Kāda informācija, padomi Tev būtu nepieciešami, lai veicinātu aprūpējamā patstāvīgu dzīvesveidu?

Līdz šim esam apzinājuši šādus aprūpētājiem aktuālus jautājumus:

(3) ERGONOMIKAS JOMA:

- zināšanas par ergonomiku un tās pamatprincipiem;
- prasme pielietot ergonomikas zināšanas,
- zināšanas par pieejamajiem tehniskajiem palīgīdzekļiem, kas palīdz personai pārvietoties, prasme tos izmantot.

Lūdzu, pieraksti, ja ir vēl kāda informācija un padomi, kuri Tev būtu nepieciešami par šo tēmu!

8. Kāda informācija, padomi Tev būtu nepieciešami par ikdienā, sadzīvē aktuāliem jautājumiem?

Līdz šim esam apzinājuši šādus aprūpētājiem aktuālus jautājumus:

(4) SADZĪVES JOMA:

- zināšanas par sociālo pakalpojumu veidiem un to saņemšanas kārtību;
- zināšanas par pieejamo finansiālo, materiālo atbalstu un tā saņemšanas kārtību (pabalsti, atvieglojumi u.c.);
- zināšanas par izglītības iespējām sev, aprūpejamajam;
- prasme plānot finanses;
- prasme sekmēt aprūpējamā radošumu un pašizausmi.

Lūdzu, pieraksti, ja ir vēl kāda informācija un padomi, kuri Tev būtu nepieciešami par šo tēmu!

9. Kāda informācija, padomi Tev būtu nepieciešami par Tev un aprūpējamajam pieejamo juridisko palīdzību, tiesībām?

Līdz šim esam apzinājuši šādus aprūpētājiem aktuālus jautājumus:

(5) TIESĪBU JOMA:

- zināšanas par valsts sniegtajiem juridiskās palīdzības veidiem un kā tiem pieteikties;
- izpratne par invaliditātes statusu un tā nozīmi, invaliditātes noformēšanas kārtību;
- izpratne par aizgādības jautājumiem un tās noformēšanu;
- prasmes aizstāvēt aprūpējamā tiesības; izpratne par aizgādību ar rīcībspējas ierobežošanu.

Lūdzu, pieraksti, ja ir vēl kāda informācija un padomi, kuri Tev būtu nepieciešami par šo tēmu!

10. **Lūdzu, pieraksti, ja ir vēl kāda cita veida informācija un padomi, kuri Tev būtu nepieciešami!**
